

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

- 1978 YAZINDA TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ
- BOR TUZLARI VE DEVLET ÜZERİNE
- SAĞLIK ÜZERİNE I
- SOSYALİZASYON SORUNU
- YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.

AYLIK
BÜLTEN **49** TEMMUZ
1978

TİB Adına ve Sorumlu Yazı İşleri Müdür :

Mehmet Tanju AKAD

Yönetim Yeri : Karanfil Sok. 14/10. Kızılay - ANKARA

Basıldığı Yer : ŞAFAK Matbaası - ANKARA

A B O N E : Bir yıllık abone tutarı olan 50,— TL. Posta pulu olarak gönderilebilir veya Mehmet Tanju AKAD adına 106682 numaralı posta çeki hesabına yatırılabilir.

Yurtdışı abone ücreti 90,— TL.'dir.

Bültendeki yazılar kaynak gösterilmek ve içeriği değiştirilmemek şartıyla yayınlanabilir. İlgili Sayılardan gönderilmesi rica olunur.

**FAŞİZMİN ARTAN TERÖR VE BASKILARI HALKIMIZI
YILDIRAMAYACAKTIR, FAŞİZM, HALKIN KENDİ İKTİDARINI
KURMASIYLA YOK OLACAKTIR**

Faşizmin tüm emekçi halklarımıza ve devrimci güçlere yönelik saldırılarının her geçen gün arttığı, faşist güçlerin devrimci halkımıza karşı ilan ettiği yoketme savaşının giderek yeni boyutlar kazandığı bir ortamda yaşıyoruz. CIA'dan MİT'e, Kontr-gerilla'dan Ülkü Ocaklarına kadar uzanan bir örgütlenme zinciri bu savaşın kendine özgü kurallarını ve taktiklerini planlamakta ve hayata geçirmektedir.

Faşistler, bir yandan çeşitli tertiplerle, terörist saldırılarla ortalığı bulandırmakta, diğer yandan da demagoji ve yalanla beslenen bu bulanıklık ortamı içerisinde devrimcilere yönelik katliamlarını faşizme karşı kararlı bir tavır alan tüm yurtseverlere, demokratlara ve tüm halka doğru genişleterek sürdürmektedirler. Özellikle son günlerde Eğitim Enstitülerine, TÖB—DER'li öğretmenlere ve öğrencilere yöneltilen katliamlar, Cuma Ocaklı, İbrahim Osman-oglu, Fahrettin Yılmaz ve Bedrettin Cömert'in öldürülmesi, Rize'deki bombalı saldırılar, Isparta olayları vb. faşistlerin taktikleri ve hedefleri hakkında kesin bir fikir vermektedir. Önce tek tek cinayetlerden toplu katliamlara yöneltilen faşizmin vurucu güçleri, şimdi de gerici ayaklanma provaları ve savaş mitingleri düzenliyorlar.

Bütün bu gelişmelerle birlikte hükümetin aldığı tavır faşizme karşı kararlı mücadele önerenlerin cezalandırılması şeklinde somutlaşmaktadır. Faşizmin saldırılarının giderek yoğunlaştığı bir dönemde hükümet, «tarafsızlık» ve «demokrasiyi koruma» sloganları arkasına saklanarak devrimci ve ilericiler üzerindeki baskıları arttırmakta ve böylece faşist demagoji için gerekçeler yaratmaktadır. POL—DER'in kapatılması ve bazı basın organları üzerindeki baskılar bunun son zamanlardaki en somut örnekleri olmuştur.

Bu ortam içerisinde oligarşiye «anarşiye» önleyeceği teminatı veren CHP hükümeti, (CHP tabanının önemli bir kesiminin taleplerini de hiçe sayarak), büyük ölçüde paralize olmuş bir şekilde, fa-

şist güçlerin tezgahlarına karşı kesin bir teslimiyet çizgisini sürdürmektedir. (Bu çizgi CHP hükümetinin gerçek yüzünü, egemen sınıflardan yana uyguladığı tüm ekonomik ve sosyal politikalar ile birlikte en somut bir biçimde teşhir etmektedir.) Faşistlerin mevzilerinin en büyük ve kritik kesimlerini ellerinde tuttukları, işkencilerin, hesap sorulmak bir yana, yeni görevlere getirildikleri, demokratik kuruluşların faşizmin demagojisine alet olacak bir biçimde kapatıldıkları günümüz koşullarında, bizzat CHP hükümeti, emperyalizm ve uzantısı güçlerin programına uygun olarak halk güçlerinin üzerindeki baskıyı yoğunlaştırma girişimlerine (sivil sıkıyönetim vb.) hazırlanmaktadır.

Bu koşullar içerisinde, halktan yana tüm güçlere düşen görev faşizmin taktiklerini kavramak, teşhir etmek ve halkın faşizme karşı birleşik devrimci savaşının örgütlenmesine katılmaktır. Faşizmin halka karşı ilan ettiği bu savaşın gereklerini yerine getirmek ve her somut olayı bu gelişim çerçevesinde değerlendirmek zorunludur. Faşizm ancak halkın uzun ve örgütlü mücadelesi sonunda, kendi iktidarını kurduğu zaman yok olacaktır.

KAHROLSUN EMPERYALİZM VE FAŞİZM

YAŞASIN MÜCADELEMİZ...

TİB YAYINLARI No. : 22

Aylık Bültenden

SEÇME YAZILAR 1

Kapitalizmin Devrevi Buhranları, Stagflasyon/Tarım Buhranları/Kalkınma Sorunu/Ekonomik Planlama ve Kapitalizm/Devalüasyon/Emperyalizmin Askeri Stratejisi/
Militarizm

1978 YAZINDA TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

Türkiye ekonomisinin sürekli ve yapısal krizinin yoğunlaşmış ifadesi, geçtiğimiz yıl döviz darboğazı olarak somutlaşmıştır. CHP'nin ağırlıkta olduğu hükümetin karşı karşıya kaldığı ve en acil bir biçimde çözüm getirmek durumunda olduğu bu sorunla ilgili olarak, dış borçların ertelenmesi ve «taze para» bulunması konusunda IMF, OECD gibi uluslararası kuruluşlarla, yabancı bankalarla pazarlık girişimleri özellikle 1978'in bahar aylarında yoğunlaşmıştır. Ancak, bu kapı kapı dolaşarak para bulma çabalarının döviz darboğazını geçebilmeden öte bir sonuç doğurmayacağını baştan bilmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bu girişimler büyük bir olasılıkla büyük ölçüde başarıya ulaşacak ve yeni krediler bulunacaktır. Ne var ki, döviz darboğazının zaman zaman yoğunlaşmasına neden olan etkenler temelden değişmedikçe, yani dışa bağımlı tekelci sanayi mevcut yapısını korudukça atlatılan darboğaza kısa bir süre sonra yeniden ve daha şiddetli bir biçimde girilmesi kaçınılmazdır. Sorunun kaynağı ve emperyalizmin güdümündeki çarpık kapitalistleşmenin bir ürünü olan tekelci sanayinin yapısı, dış ticarete olduğu gibi yansımaktadır. Bu nedenle dış ticaretteki gelişmelerin irdelenmesi, dış dengedeki gelişmelerin olduğu kadar sanayi niteliğinden ileri gelen sonuçların önemli bir yönünün incelenmesini de olanaklı kılmaktadır.

Bu yazıda, sözü edilen bağlam içinde Türkiye'nin dış ticaretiyle ilgili elde edilebilen en son veriler yardımıyla bu yıl içindeki gelişmeler incelenmeye çalışılacak, gerektiğinde bunalımın doruk noktasına ulaştığı 1977 yılında alınan sonuçlarla ilgili verilere de başvurulacaktır.

İthalat - ihracat arasındaki denge- nin (dış ticaret dengesinin) döviz darboğazı açısından önemi, bunun dış ilişkilerden doğan ödemeler ve gelirler (dış ödemeler genel dengesi) içindeki payının büyüklüğünden ileri gelmektedir. Dış ödemeler genel dengesini oluşturan diğer kalemlerde görülen değişimler de etkili olmakla birlikte ithalatın ihracatı aşmasından ileri gelen dış ticaret açığı, tüm dengedeki açığın büyüklüğünde belirleyici olmaktadır. Bu durum, son iki yıla ait dış ödemeler dengesi verileri incelendiğinde açıkça görülmektedir.

Çizelgeye göre 1977 yılında dış ödemeler genel dengesindeki açık 1,247 milyon dolar artarak 2,928 milyon dolara ulaşmıştır. Genel dengedeki açık miktarında görülen bu artışın 875 milyon doları dış ticaret açığındaki artıştan, kalan 372 milyon dolarlık bölümü ise tüm diğer kalemlerden ileri gelmektedir. Diğer bir deyişle, döviz darboğazının göstergesi olan genel dış ödemeler açığında 1977'de görülen artışın üçte ikiden büyük bölümü direkt olarak dış ticaret açığındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Genel dengedeki açığın finansman biçimini gösteren çizelgenin alt bölümüne de geçerken değinmek yararlı olacaktır. Buradaki verilerden, sözkonusu açığın, döviz rezervlerinin 546 milyon dolar azalması ve, özellikle mal mukabili ithalat yönteminden kaynaklanan ithalat borçlarından oluşan kısa vadeli kredilerin % 78,9 oranında artarak 2.719 milyon dolara ulaşmasıyla finanse edildiği görülmektedir. Uluslararası Para Fonu' (IMF)ndan alınan kredilerden oluşan «Özel Çekme Haklarından Kullanım», 1975 ve 1976'da önemli düzeylerde gerçekleşmişken 1977 yılın-

ÇİZELGE 1
DIŞ ÖDEMELER DENGESİ

	(Milyon \$)	
	1976	1977
1. Cari İşlemler Dengesi	-2.300	-3.385
— Dış Ticaret Dengesi	-3.168	-4.043
(İhracat)	(1.960)	(1.753)
(İthalat)	(-5.128)	(-5.796)
— Görünmeyen İşlemler	853	645
— Enfrastrüktür - Offshore	15	13
1. Sermaye Hareketleri Dengesi	619	457
GENEL DENGE	-1.681	-2.928
3. Rezerv Değişmesi (azalma)	112	546
4. Özel Çekme Haklarından Kullanım	149	14
5. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	1.520	2.719
6. Net Yanlış ve Eksik	-100	-351

KAYNAK : Maliye Bakanlığı ve D.P.T.

da bu kaynaktan net kredi girişinin yalnızca 14 milyon dolarda kalması da dikkat çekici bir olgudur. 1977'de Türkiye'yi desteklemeyen IMF, bunalımın yükünü emekçi sınıflara aktarma anlamına gelen «önerileri»nin yürürlüğe koymaya başladığı 1978'de kredi musluklarını açmış ve Mayıs ayının ilk günlerinde 150 milyon dolarlık ilk kredi dilimi Merkez Bankası hesaplarına geçirmiştir.

Dış ekonomik ilişkilerde sözü edildiği gibi belirleyici bir konumu olan dış ticarete 1978 yılının ilk beş ayında alınan sonuçlar, ilk bakışta bu alanda geçtiğimiz yıla oranla oldukça olumlu gelişmeler olduğu izlenimini vermektedir. Gerçekten de, ihracat bu yılın ilk beş ayında geçen yılın aynı dönemine oranla artmış, ithalat ise azalmıştır. Bu durum Çizelge 2'deki verilerden izlenebilir.

1978'de beş aylık ihracat bir yıl öncesinin aynı dönemine oranla % 5,7

oranında artmış, ithalat ise % 22,7 oranında düşmüştür. Bu gelişmelerin sonucunda da dış ticaret açığı aynı dönemde % 35,9 oranında azalarak 1.623 milyon dolardan 1.040,2 milyon dolara inmiştir. Dış ticaret açığında önemli bir azalma gerçekleşmekle birlikte, bunun ihracat artışından değil ithalattaki önemli azalmadan kaynaklandığı görülmektedir. İhracattaki artış oranının düşük kalması, Türkiye sanayiinin yapısından kaynaklanan ve ihracat malları bileşiminde kendini gösteren etkenler nedeniyle normal karşılanmalıdır.

İthalatın önemli ölçüde azalması ise döviz darboğazının henüz aşılanamamış olmasından ileri gelmektedir. Kredili ithalat yönteminin sınırlandırılmasına karşın döviz kıtlığı nedeniyle ithalat transferlerinin yapılamaması, ithalat talebinde bir düşme belirtisi olmadığı halde ithalatın zorunlu olarak azalması sonucunu doğurmuştur.

İhracattaki Gelişmeler

ÇİZELGE 2**BEŞ AYLIK DIŞ TİCARET VERİLERİ**

(Milyon \$)

Aylar	İhracat		İthalat	
	1978	1977	1978	1977
Ocak	151,2	180,3	184,2	538,4
Şubat	169,9	155,5	495,3	405,3
Mart	159,1	156,2	283,2	461,4
Nisan	182,7	151,1	439,5	603,0
Mayıs	138,7	115,3	439,6	373,3
TOPLAM	801,6	758,4	1841,8	2381,4

KAYNAK : D.İ.E.

ÇİZELGE 3**MAL GRUPLARINA GÖRE İHRACAT**

(Milyon \$)

	OCAK — MAYIS					
	1977		1977		1978	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Tarım	1.041	59,4	411,6	54,3	557,3	69,5
Madencilik	126	7,2	47,6	6,3	39,9	5,0
Sanayi	586	33,4	299,2	39,4	204,4	25,5
Toplam	1.753	100,0	758,4	100,0	801,6	100,0

KAYNAK : D.İ.E.

Mal gruplarına göre 1977'de ve 1977 ile 1978'in ilk beş aylık dönemlerinde izlenen gelişmeler aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

1978 yılının ilk beş ayında, geçen yılın aynı dönemine oranla tarım ürünleri ihracatının toplam içindeki payı önemli ölçüde artmış, buna karşın madencilik ve sanayi ürünlerinin payı düşmüştür. Bu gelişme gerçekte, 1977 yılında ihracatın bileşiminde görülen değişikliğin bir sonucu olmaktadır. Geçtiğimiz yıl, gerek tarım, gerek sanayi

ürünleri ihracatı gerilemiş, ancak tarım ürünleri ihracatındaki gerileme sanayi ürünlerindeki kadar çok daha hızlı olduğundan ihracatın bileşiminde sanayi ürünlerinin payı artmıştı. Bu nedenle bu yıl tarım ürünlerinin ihracatındaki payının artması, ihracatın bileşiminin yeniden «normal» duruma gelmesi olarak yorumlanabilir.

Sanayi grubu ihracatının kendi içindeki dağılımı ise Çizelge 4 de görülmektedir.

ÇİZELGE 4
SANAYİ GRUBU İHRACATI
(Milyon \$)

OCAK — MAYIS

	1977		1977		1978	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler	136,2	23,2	74,0	24,7	39,4	19,3
Sanayi Ürünleri	449,6	76,8	225,2	75,3	165,0	80,7
Toplam	585,8	100,0	229,2	100,0	204,4	100,0

KAYNAK : D.İ.E.

1978 de sanayi grubu ihracatını oluşturan iki alt grupta da mutlak rakam olarak düşme görülmesine karşın düşüş hızlarındaki farklılıklardan ötürü sanayi ürünlerinin payının arttığı izlenmektedir.

Bu arada, ihracatın teşviki konusunda CHP ağırlıklı hükümetin aldığı kararlardaki gelişmeleri değinmek gerekmektedir. Bilindiği gibi, hükümet, 1 Mart 1978 de yapılan devalüasyonla Türk Lirasının değerini % 30 dolaylarında düşürmüş, hemen ertesi günü yürürlüğe sokulan bir kararla da devalüasyonun ihracatı artırıcı etkisini gerekçe göstererek ihracatta vergi iadesi oranı tavanını % 30 - 35 den % 20-25 e (10 puan) indirmişti. İzleyen aylarda Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından yayımlanan «İhracatı Teşvik Konusunda İhracatçıların Önerileri» başlıklı bir broşürde, indirilen vergi iadesi oranlarının ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği savunularak sözkonusu oranların eski düzeylerinden en çok 5 puan indirilmesini önerilmiştir. 26 Haziran 1978 de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile, ihracatı teşvik amacıyla getirilen bir dizi yeni önlemin yanı sıra, ihracatta vergi iadesi tavan oranı işadamlarının önerdikle-

rinin de ötesinde değiştirilmiş, 10 puan artırılarak yeniden eski düzeyine getirilmiştir. Yapılan devalüasyonla Türk parasının resmi ve karaborsa değerleri arasındaki farkın giderildiği savunulurken, diğer bir deyişle devalüasyonun başarılı olduğu iddia edilirken bu tür bir uygulamaya gidilmesi, ihracatçılara yeni bir fon transferinden başka bir anlam taşımamaktadır.

İthalattaki Gelişmeler

Yukarıda belirtildiği gibi, bu yılın beş aylık döneminde toplam ithalat, geçen yılın aynı dönemine oranla % 22,7 oranında azalarak 1.841,8 milyon dolar olmuştur. İthalattaki bu önemli düşüşün tek nedeni, ekonominin içinde bulunduğu döviz darboğazıdır. Bu soruna ilişkin olarak ithalat alanında getirilen çeşitli düzenlemeler, ithalatı fiilen sınırlayıcı işlev görmektedir. Örneğin, bu konuda bir politika aracı olarak kullanılan Tahsisli İthal Malları Listesi (İthalat Kotasi), 1978 yılı için çok sınırlı tutulmuştur. Bu yöntemle yapılacak ithalat 1977 yılında 1.600 milyon dolar olarak belirlenmişken, 1978 yılında Kota toplamı yaklaşık % 30 oranında azaltılarak 1.100 milyon dolar olarak saptanmıştır. Benzer şekilde, 1977 de 5.800 milyon dolar olarak prog-

ÇİZELGE 5

İTHALAT PROGRAMLARI

(Milyon Dolar)

	1977	1978	% Değişme
Yatırım Malları	2.200	1.475	-33
Tüketim Malları	275	175	-36
Hammadde ve Aramaları	3.325	3.200	- 4
Toplam	5.800	4.850	-16

KAYNAK : DPT.

ramlanan ithalatın 1978 Yıllık Programında 4.850 milyon dolar olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. 1978 ithalat program hedeflerinin alt sektörlere göre belirlenşi aşağıdaki Çizelgede görülmektedir.

Yatırım ve tüketim malları ithalatının büyük ölçüde azaltılması hedeflenirken hammadde ve aramaları ithalatının hemen hemen geçen yılki düzeyde tutulmaya çalışılması anlamlıdır. Gütülmeye çalışılan politikanın kıtlaşan döviz kaynaklarını yeni yatırımlara deşil, mevcut üretim kapasitesinin kulla-

nımını arttırmaya tahsis etmek olduğu söylenebilir. Hammadde ve aramaları açısından dışa bağımlı ve büyük ölçüde montajcı nitelikteki sanayi ayakta tutmak için tam da bu şekilde bir ithalat politikası izlenmesi gerektiği açıktır.

Sözü edilen gruplara göre 1978 yılının beş aylık dönemindeki gelişmeler incelendiğinde, bu politikanın büyük ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum Çizelge 6 daki verilerden izlenebilir.

ÇİZELGE 6

MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALAT

(Milyon \$)

	1977		1977		1978		Değişme %
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	
Yatırım Malları	2.255	38,9	986,7	41,4	666,2	36,2	-32,5
— İnşaat Malzemesi	206	3,6	77,0	3,2	48,6	2,6	-36,9
— Makina-Donatım	2.049	35,3	909,7	38,2	617,6	33,5	-32,1
Tüketim Malları	178	3,1	68,9	2,9	38,2	2,1	-27,6
Hammadde ve Aramaları	3.363	58,0	1.325,8	55,7	1.137,4	61,8	-14,2
TOPLAM	5.796	100,0	2.381,4	100,0	1.841,8	100,8	-22,7

KAYNAK : D.İ.E.

Yatırım malları ithalatında 1978 in ilk beş ayında 1977 nin aynı dönemine göre görülen % 32,5 oranındaki azalma, program hedefi olarak belirlenen azalma oranına eşit düzeydedir. Toplam ithalatta % 60 dolaylarında payı olan hammadde ve aramaları ithalatında aynı dönemdeki azalma oranı ise yılın tümü için öngörülen % 4 oranından daha fazla (% 14) olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası finans kurumlarından «taze para» sağlanması durumunda bu kalemdeki düşüş oranının azalması beklenmelidir.

Dış ticaret rakamlarına yansıyan bu tür bir gelişme, yani yatırımların kısıtlanması ve olanakların kurulu sanayi kapasitesinin kullanımına ayrılması, nesnel olarak, zaten çok büyük boyutlara ulaşmış olan işsizliği arttırma sonucunu verecektir. Dahası, yatırımların yavaşlaması olgusu etkisini

bugünden çok gelecekte göstereceğinden, işsizlik sorununun önümüzdeki yıllarda daha da büyüyeceğini söylemek kehanet sayılmamalıdır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu tür bir politika izlenmesi, Türkiye'de mevcut ekonomik yapı ve kapitalist ekonominin kuralları içinde düşünüldüğünde «akılcı» bir çözüm olmaktadır. Ne var ki, bu «akılcı» çözümün CHP'nin bir zamanlar öne sürdüğü, «düzen değişikliği» gibi «sivri» öğeler taşıyan programıyla hiçbir ilişkisi yoktur, hatta daha önce savunulanlarla birçok açıdan çelişmektedir. Yalnızca bir örnek olarak verdiğimiz bu uygulamanın yanısıra yapılan girişimler ve alınan diğer önlemler de CHP'nin ağırlıkta olduğu hükümetin, herşeyden önce sistemin içinde bulunduğu yoğun bunalımdan egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda çıkarma görevini üstlendiğini göstermektedir.

TİB YAYINLARI No. : 21

**TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL GELİŞME VE
SİYASAL BUNALIM**

Doğu ERGİL

- Devlet ve Sınıflar İlişkisi ● Cumhuriyet Döneminde
- 1950 Sonrasında Emperyalizmle İlişkiler ve Devlet ●
- Türkiye'de Sınıfların Örgütlenme Düzeyi ● Parlamento'nun
- Sınıfsal Yapısı ● Siyasi Bunalımın Kaynağı.

BOR TUZLARI VE DEVLET ÜZERİNE

Bilindiği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi 4 Temmuz'da tatile girdi. Bu nedenle de acilen görüşülmesi istenen «Vergi Düzenlemeleri Tasarısı», «Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» (DİMHTK), «Savurganlığı Önleme Yasa Tasarısı» gibi CHP ağırlıklı hükümetin üzerinde çok durduğu yasa tasarıları, tüm girişimlere karşın Parlamentoda görüşülemeyen önümüzdeki çalışma yılına ertelenmiş oldu.

Sözkonusu yasa tasarılarından vergi ve madenler ile ilgili olanlarını bundan önceki sayılarımızda ele alıp incelemeye çalışmış ve tasarılar konusundaki eleştirilerimizi belirtmiştik.

Yasa tasarılarının Meclisin yeni çalışma yılında tekrar ele alınacak olması nedeniyle, muhtemel gelişmeler ve değişikliklerle birlikte, alacakları son biçime ilişkin görüşlerimizi yayınlamayı Kasım ayı sonrasına bırakıyoruz.

Bu yazının kaleme alınmasının nedeni ise, Mayıs ayı bülteninde yayınladığımız «Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» Üzerine Görüşler başlıklı yazıyla ilgili. Sözkonusu yazıda, bu yasa tasarısının gündeme getiren nesnel koşullar ortaya konulmuş ve gerek tekeli sermayenin, gerekse Dünya Bankası'nın görüşlerine yer verilerek tasarının eleştirisi yapılmaya çalışılmıştı. Ne var ki, yasa tasarısının tümü konusunda vardığımız sonuçların değişmemesine karşın, yapılan yeni bir değerlendirmede, sözkonusu yazıda «bor tuzları» konusunda yapılan analizin nesnel gerçekliği kucaklayacak kadar yetkin olmadığı kanısına varmış bulunuyoruz. Bu durumda, bor tuzları konusunda yapılacak yeni bir analiz, yasa tasarısının son durumunu belirleyecek güçlerin de tasarı konusun-

daki muhtemel tavırlarının ne olabileceğini daha sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilecektir.

Bundan önceki yazımızda DİMHTK konusunda Dünya Bankası Başkanı Mc Namara'nın TRT'de izlediğimiz bir demecine yer vererek, bu zatın madenlerin, özellikle linyitlerin devletçe işletilmek istenmesi üzerine duyduğu memnuniyeti aktarmıştık. Ancak DİMHTK aracılığıyla CHP hükümeti, gerek 1978 Yılı Programında, gerekse de Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisinde belirttiği üzere, yalnızca linyit ve demir cevheri gibi Dünya Bankası'nın da onayını alabileceği madenleri değil, aynı zamanda bor tuzları, manyezit, volfram ve krom gibi «devletleştirilmesi» halinde uluslararası tekeli sermayenin şimşeklerini üzerine çekeceği madenlerin de devletçe işletilmesini savunmaktadır. Özellikle bor tuzları konusunda CHP ağırlıklı hükümetin yapmayı düşündüklerine Amerikan kökenli çokuluslu tekeller karşı çıkacaklardır. Sözkonusu madenin daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmasıyla ortaya çıkacak nesnel gerçeklikler, bu tepkinin kaynağını ortaya koyabilecektir.

STRATEJİK BİR MADEN; BOR TUZLARI

Bor tuzları, önemi her geçen gün daha da artan ve yeni yeni uygulamalarıyla giderek «stratejik» önemi daha iyi anlaşılabilir bir maden olarak kabul edilmektedir. En önemli bor tuzları tinkal (sodyum borat) ve kolemanit (kalsiyum borat) olup diğerleri çok az miktarda bulunmaktadır.

Boratlar ve türevleri ticari olarak çok geniş ve çeşitli alanlarda kullanıl-

makta ve imalat sanayiinde en çok faydalanılan ara kimyasal maddelerden sayılmaktadırlar. Örneğin bor türedeni hem patlayıcı, ateşe dayanıklı maddeler ve gübre yapımında hem de otların temizlenmesinde kullanılabilir. maktadır.

Yoğun araştırmalara rağmen sanayide genellikle dört basit bor bileşiği kullanılmaktadır; boraks, borik asit, kalsiyum borat ve sodyum perborat. Özellikle son yıllarda askeri amaçlı araştırmalar ve uzay araştırmaları sayesinde element halinde bor'un ve bileşiklerinin bu alanlarda kullanılabilirliği ortaya çıkmıştır. Örneğin, doğadaki en yüksek enerjiyi veren yakıt, hidrojenidir. Ancak sıvı hidrojenin bir takım dezavantajları vardır. Bu nedenle bor, «kati yakıt» olarak elverişli ve güvenlidir. Sovyetlerin fırlattığı «Suputnik I» de kullanılan yakıt, bir hidrojen-bor (boran) bileşiğidir.

Bir diğer bor bileşiği olan **karbür** ise uçak ve diğer askeri araçlarda, seramik zırh olarak kullanılmaktadır. Bu madde ayrıca bilya lanslarına kaplanır ve çelikten 100 defa, tungsten karbürden 10 defa daha dayanıklıdır. Karbür, torna kalemleri ve sondaj makinelerinin matkabi yapımında da kullanılmaktadır. Ayrıca, bor, ısı nötronlarını yüksek derecede emme gücü dolayısıyla nükleer reaktörler için kontrol çubukları imalatında da kullanılmaktadır. ABD'nin en büyük çok uluslu tekelileri arasında yer alan **Borton International Inc.** adlı tekel, büyük bir bor karbür üreticidir ve sözkonusu ürünü «**norbide**» ticari adı altında pazarlamaktadır. Bir diğer bor bileşiği **bor nitür**, büyük ölçüde elektrik iletkeni ve ısı iletkeni olarak kullanılmaktadır. Bu ürünün en büyük üreticilerinden biri yurdumuza da kollarından birini atmış olan **General Electric Co.** tekelidir.

Metal diborür adlı bir diğer bor bileşiği de en az bor karbür kadar sert olup elektrik iletkenliği özelliğine sa-

hiptir. Bor elyafı, uçak kanatları ve helikopter motorları gibi mamullerin imali için gerekli plastik ve metallerin takviyesinde giderek artan ölçüde kullanılmaktadır.

Yine son zamanlarda, «**buharlaştırma teknesi**» (evaporating boat) adı verilen ürün, aliminyum gibi ergimiş halde bilinen en aşındırıcı atmosfere sahip, ergimiş durumdaki kolayca reaksiyona giren metallere dayanacak nitelikte yapılmıştır ve aliminyum buharlaştırılıp ince bir fil halinde plastik, kağıt veya iplik gibi maddelerin üzerine kaplanmasında kullanılmaktadır.

Çelik yapımında ise, çeliğe 55 ppm kadar küçük bir oranda bor katılması, diğer sertleştirici maddelerin etkisini artırır, yani çeliğin sertleşebilme niteliğini geliştirir. Çeliğe daha büyük oranlarda bor katılması çeliği sert ve kırılma hale getirir.

Görüldüğü gibi, bor tuzlarının kullanım alanı giderek daha gelişmekte ve aynı ölçüde önemli sektörlerin girdisi olmaktadır.

BOR REZERVLERİ KİMLERİN ELİNDE?

Dünyada bilinen bor mineralleri rezervleri başlıca beş ülkeye dağılmış olup bu ülkeler, Türkiye, ABD, SSCB, Arjantin ve Şilidir. ABD'nin dünya bor rezervi içindeki payı % 28 iken bu payın Türkiye için % 52 olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerdeki üretim ise ancak iç tüketimi karşılayacak düzeydedir. Bugün piyasada satılan bor ürünlerinin % 70'ini boraks dihidrat, boraks pentahidrat, susuz boraks, borik asit ve susuz borik asit oluşturmaktadır.

1975 yılına kadar uzanan analizler, 2,5 milyon ton civarında olan dünya bor hammadde üretiminde en büyük payın % 45,5 ile ABD'ye ait olduğunu,

Türkiye'nin % 38.5; SSCB'nin % 13.8 ve Arjantin'in ise %2.16 paya sahip olduğu. nu ortaya koymuştur. ABD bor türevleriyle ilgili tüm ülkeler içinde yalnızca en büyük üretici değil aynı zamanda en büyük tüketicidir de. Bunun doğal sonucu olarak, rafine boratlar pazarında da en fazla etkisi olan ülke durumundadır ABD bor pazarı beş büyük tekelin kontrolü altındadır. Bu tekellerden U.S. Boraks, üretimde ilk sırayı almaktadır. Bu tekeli sırasıyla Kerr Mc Gee Chemical Corporation, Searles Lake Chemical Corporation, Stanfler Chemical Co. ve Tenoeco Oil Co izlemektedir.

Dünya bor üretiminin % 87 sini ellerinde tutan ABD ve Türkiye, bor ticaretinin odak noktasını oluşturmaktadırlar. Rafine borakslar ticaretinde ABD'nin payı % 72 dir. Türkiye'nin ham borat ticaretinde % 41 olan payı, rafine borat ticaretinde ancak % 9 olabilmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin payı ise % 18 dir. Özünde, Avrupa bor ürünleri sanayii, hammadde açısından dışa bağımlıdır, daha uzun sürede bağılı kalacaktır. 600 bin ton kapasiteli sodyum perborat tesislerinin gereksineceği 400.000 ton tinkal konsantresi ve 67.000 ton kapasiteli borik asit tesislerinin gereksineceği 100.000 ton kolemaniti Batı Avrupadaki tekeller ancak dışalımla sağlayacak durumdadırlar. Batı Avrupa pazarında başlıca rakipler ABD ve Türkiye'dir. ABD bor bileşiklerini işlenmiş halde ihraç ederken Türkiye yılda 300.000 ton civarında ham kolemanit satmaktadır.

ESİR ALINAN BOR TUZLARI

Bor tuzlarının tarihçesine kısaca bir göz atılacak olursa, bu madenlerimizin yabancıların deyimiyle «esir madenler» (Ca'ptive mines) tanımına uygun düştükleri görülecektir. Yıllarca bor tuzları emperyalist tekellerce yok pahasına metropollere aktarılmış veya

alınan ruhsatnamelerle emperyalist politikalara uygun olarak toprak altına hapsedilmişlerdir.

İlk bor madeni, Balıkesir ili Susurluk ilçesi Sultançayırı mevkiinde bulunmuştur. Bu madenleri işletme hakkı 1861 yılında çıkarılan ilk «Maadin Nizamnamesi» hükümlerine uygun olarak 1865 yılında Fransız «Compania Endüstrielle Des Measures» firmasına 20 yıl süreyle verilmiştir. Bu tarihten sonra emperyalist firmaların, Türk topraklarındaki madenler yüzünden sık sık çatıştıkları görülmüştür. Nitekim 1880 yılında İtalyan uyruklu Frederic Gisva, aynı bölgede bir başka maden sahasının işletme imtiyazını almak isteyince, Fransız elçisi Osmanlı Hükümetini «protesto» etmiştir.

Dönemin Balıkesir Valisi Mehmet Reşat, Ticaret ve Ziraat Nezaretine yazdığı 24 Mayıs 1882 tarihli yazısında emperyalist oyunları dile getirirken yerli işletmecilere işletme izni verilmediğini belirtmektedir. Bu arada yine, Ticaret ve Ziraat Nezaretine, Balıkesir Gümrük ve Tekel İdaresi'nden 8 Aralık 1884'de yazılan bir mektupta «arpa ve saire eşyanın» altına konan boraks cevherinin gizlice dışarıya kaçırıldığı belirtilmiştir. 1887 yılında ise, tüm direnişlere karşın, 65 yıl süreyle bor tuzları imtiyazı İngilizlerin eline geçmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise yabancı işletmelerden bir çoğu 1944 yılına kadar millileştirilmiş ancak, İngilizler boraks imtiyazlarını korumayı bilmişlerdir. 1904 yılında İngiliz William Vintaller, 1927 den önce John Owen Rid, daha sonra Lord Mewen Mervil ve 1938 de Desmond Abel Smith, Susurluk madeni işletme imtiyazını almışlardır. 1950 yılında ise bu imtiyaz Borax Consolidated Ltd. ce alınmış ve 1955 te de 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1309 sayılı maden kanunu hükümlerinden yararlanmak için bu tröst şirket, % 94 ü kendisine, % 2 si

Türk hissedarlarına ve % 4 ü İngiliz ortaklarına ait olan **Türk Boraks A.Ş.** adında paravan bir şirket kurmuştur.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

1935 yılında kurulan MTA ve Etibank gibi devlet kuruluşları II. Dünya savaşından sonra çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu arada Sultançayı yataklarını işleten ve sözde Türk olan paravan İngiliz şirketi, Türkiye'deki rezervlerin tükendiğini belirterek ocaklarını kapatmış; ana firma Borax Consolidated Ltd. ise üretimini ABD'de artırarak Türkiye'deki bor tuzları madenlerini «esir madenler» durumuna düşürmüştür. Bu sıralarda MTA ve Etibank, Bigadiç ve Kütahya-Emet civarında yeni bor minerali alanları bulmuşlardır; İngiliz şirketi ise bu tür çalışmaların sonuçlarını bekleyerek Türkiye'den ayrılmamıştır.

Devlet işletmelerinin bor mineralleri konusundaki çalışmaları ilerledikçe, bu paravan şirket telaşa düşmüş, Etibank'a ortaklık önerileriyle oyalama taktiklerine baş vurmuş, çalışmaları engelleme yolları aramıştır. Diğer taraftan ise Türkiye'deki bor cevherlerinin küçük olduğunu etrafa yayarak sınırlı miktarlardaki satışları önlemek için Türkiye'nin müşterilerini uzaklaştırmak istemiştir. Firma, bazı şahıslardan satın aldığı Kırka ruhsat sahalarında bulunduğu minerallerin en değerli türden sodyum borat olduğunu ve rezervlerinin büyüklüğünü ilgililerden saklamak istemiştir. Ancak Maden Dairesinin ısrarlı çalışmaları sonunda durum anlaşılmış, MTA Enstitüsüne yaptırılan tetkik sonunda yabancı şirketin önce 9, sonra 14 ve nihayet 40 milyon ton olarak beyan ettiği rezervin 400 milyon tonu bulunduğu anlaşılmıştır.

Bor tuzlarının ihracat ve üretimi 1950 yılına kadar İngilizlerin elinde ve

kontrolünde kalmıştır. 1950'den sonra yerli üretim ve ihracatın giderek artması üzerine yarı mamul ürünlerin üretimi için yatırımlara en kısa sürede geçilmesi kararına varılmıştır. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında 20.000 ton kapasiteli bir rafinerinin kurulması önlenmek istenmiş, İngiliz tröstü yalnızca 300 tonluk bir kapasiteyi kabul ettirmeye çalışırken bu konuda hazırladığı raporda şu iddiaya yer vermiştir; «Devraldığı altı ruhsat sahasının beşinde, rastlanan formalite eksiklikleri yönünden, haklarının düşmesine ve bu sahaların. Etibank'a devredilmesine rağmen, mevcut rezervlerin yarısı yine de yabancı şirketin elinde kalmıştır... Türkiye bir rafineri kuracak olursa kendisinden ham cevher satın alan müşterilerine rakip duruma düşürülecek ve bu kez ham cevher de satamayacaktır.»

Tüm bu engelleme girişimlerine karşın, Birinci Beş Yıllık Planda da boraks rafinerisi kurma görevi Etibank'a verilmiştir. Rafineri kurma önerisi istemleri içinde en uygunu Polonya önerisi görülmüş, diğer iki öneri bir Amerikan firması ve İtalyan Montekattini firması «ortaklık» istedikleri için reddedilmiştir. Ancak, özellikle Amerika'nın baskısıyla ve daha iyi önerilerle gelineceği ileri sürülerek rafinerinin kurulması iki yıl daha geciktirilmiştir. Bu arada sözü edilmesi gereken ilginç bir öneri ise şöyledir; ülkemizde cevher sömürüsünün aracılığını yapan Philips Brothers adındaki Hollanda - ABD karması bir firma tarafından İtalya'da kurulacak 100 bin ton kapasiteli bir tesise ham cevher yollamak suretiyle % 25 oranında ortak olunabileceği Türkiye'ye önerilmiş, ancak bu «açıkgöz» öneri reddedilmiştir. Daha sonra iki yıllık bir gecikmeyle Bandırma Boraks ve Borik Asit Fabrikasının yapımı Polonyalılara verilmiştir.

Bu girişim üzerine emperyalistler çeşitli kanatlardan engelleme çalışmaları

rını sürdürmüşler; bir taraftan Türkiye'deki cevherlerin kalsiyumlu olduğunu, bunun maliyet fiyatlarını arttırdığını ileri sürmüş ve aleyhte propaganda yapmışlar, bir taraftan, Türkiye'de 500'e yakın sahayı aramalara kapatıp kaynakların üstünde egemenlik kurmaya yeltenmiş, bir taraftan da Hollanda'da özel silolar kurup, nakliye gemileri yaptırıp, Türk malını, Avrupa pazarına sokmama çabaları sarfederek, kendi öz çıkarlarını koruma yoluna gitmişlerdir.

Boraks cevherinin gittikçe önem kazanması üzerine İngiliz Borax Consolidated Ltd. şirketi, yerli özel madencilerin elinde bulunan yatakları 1962'de devralmaya başlamış, özellikle Kırka sodyum tuzu yatakları üzerinde durmuş, Türk Boraks A.Ş. adı altında İngiliz şirketi olarak bu madeni işletmek istemiştir. Ancak, firmanın saha devir işlemlerindeki yasal noksanlıklar nedeniyle ruhsatları iptal edilmiş, 1968 yılından itibaren ise imtiyazı düşen sahalar, (3. saha) Etibank'a geçmiştir. Bu sahalarda 1969'da proje çalışmaları başlamış, 1970 yılında da tesislerin kurulmasına geçilmiştir.

Açıkça görüldüğü gibi, Borax Consolidated Ltd., dünya piyasasındaki egemenliği nedeniyle Türkiye'deki kaynakları sadece «rezerv» olarak görmüştür. Şirket, zaten satmakta olduğu bor mineral ve bileşiklerinin tekel fiyatını etkileyecek yeni bir boraks arzı yaratmamak için Türkiye'deki kaynakları esir almış, bu kaynakların işletilmesini yıllarca engellemiştir. Bu emperyalist tekel, elindeki imtiyazlardan, kaynakları kullanmadan çok, başkalarının kullanmasını önlemek için yararlanmıştır. Belirli ölçülerde bugün de kendini sürdüren bu isteme ek olarak görülen bir başka olgu, çıkarılan bor minerallerinin işlenmeden, ihraç edilmesinin sağlanması ve bor bileşiklerinin üretilen tesislerin kurulmasının engellenmesidir.

BUGÜNKÜ DURUM

Bugünkü duruma daha ayrıntılarıyla değinilirse sömürü tablosu daha iyi aydınlatılmış olacaktır. Bugün, toplam 25 bor minerali üreten işletmenin sadece 5 tanesi devlet kesiminde olup geri kalan işletmeler özel kesimin elindedir. Özel kesim işletmelerinin 8'i çalıştırılmamaktadır; bunların iki tanesi paravan şirket Türk Boraks A.Ş.'ne aittir.

ABD tekelleri, bugün, bor bileşiklerini işlenmiş bir halde ihraç ederken Türkiye yılda 300 bin ton civarında ham kolemanit ihraç etmektedir. Kolemanit ihracının % 40'ı Etibank'ça gerçekleştirilmektedir. Türkiye, bugün, kolemanit ihraç etmek gibi olumsuz bir durumda olan tek ülkedir, Etibank'ın ihraç ettiği kolemanit, rafineri kapasitesinin dışında kalan miktar olmaktadır. Buna karşılık özel kesimin ürettiği kolemaniti işlemeden ihraç etmesi ve bunu kontrol edebilecek veya sınırlandırabilecek bir mekanizmanın olmaması nedeniyle Etibank'ın mamul ürünü borik aside talep olmamakta ve uluslararası tekeller işlenmiş ürün yerine hammadde almanın bu biçimde yolunu bulmaktadırlar.

Türkiye'de üç tür bor bileşiği rafinerilerde elde edilmektedir. Bunlar, borik asit, dekahidrat ve sodyum perborattır. Bor bileşiklerinin büyük bir kısmı Etibank tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kesimde iç tüketim oldukça az olduğundan üretimin de büyük kısmı ihracata dönüktür. Son yıllarda bor bileşikleri ihracının düşmüş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun da en büyük nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi özel kesimin işlemeden sattığı kolemanitin Etibank'ça üretilen borik asite rakip olmasıdır.

Türkiye'de kolemanit ihraç eden firmaların, bor bileşikleri üreten tekel-lerle birtakım anlaşmalar içinde olma-

ları büyük bir olasılıktır. Bilinen bir başka nesnel gerçeklik ise Avrupa'ya büyük miktarlarda kolemanit ihracatının bir sonucu olarak, dünya mamül bor bileşikleri piyasasının büyük bir kısmını elinde tutan **Rio-Tinto-Zinc (RTZ) Limited Şirketi'ne** bağlı **U.S. Borax'ın** Avrupa'da hammaddesi Türk kolemaniti olan **borik asit fabrikaları** kurmakta olduğu, ayrıca, Belçika, Romanya - Bulgaristan ve Yugoslavya'da borik asit ve boraks; Fransa'da sodyum perborat fabrikaları kurma veya genişleme çalışmaları yapmakta olduğudur. Bu fabrikaların üretime geçmesiyle birlikte Türkiye'den kolamanit ihracının sürmesi halinde, Türkiye'de halen mevcut borik asit fabrikaları ile birlikte kurulması planlanan fabrikalarda üretilecek borik asite Avrupa pazarlarında bol miktarlarda rakip mal çıkacak ve bu ürünün satışı oldukça güçleşecektir.

Bugün, Türkiye'nin, bor tuzları bağlamında, ABD tekelleriyle Avrupa piyasasında rekabet gücüne sahip olabilmesi için, halen üretilmekte olan boraks dekahidrat ve borik asit dışında ürün çeşitlenmesine gitmek zorunluluğu vardır. Özellikle en çok talep edilen bor bileşiklerinden ham boraks, pentahidrat, susuz boraks ve susuz borik asit Türkiye'de üretilmemekte ve teknolojilerinin temininde güçlük çekilmektedir. Bunun nedeni ise bor bileşikleri teknolojilerine şu andaki en büyük üretici olan RTZ'nin sahip olmasıdır. Bu tekel, kendisine rakip yaratmak istemediğinden, know-how satmak istememektedir. Mekanizma açıktır; emperyalist sömürünün temel yöntemlerinden biri olan, bağımlı ülke kaynaklarını değerleri altında satın alma ve bu kaynakların bağımlı ülkede işlenmesi için gerekli girişimleri engelleme oyunu bor tuzlarında da oynanmaktadır. Emperyalist tekeller bu yöntemi uygularken de yine ülke içindeki işbirlikçileriyle belirli bir ittifak içinde sahnede boy göstermektedirler.

Sözü edilmesi gereken bir başka nokta ise, Türkiye'de bor türevlerinin en büyük üreticisi olan Etibank dış satış temsilciliğinin, U.S. Borax'ın da temsilcisi olan **Mr. Aseo** isimli bir kişinin firmasına verilmiş olduğudur. Bu zatın Etibank için gerekli pazarlama sağlayamadığı veya sağlamak istemediği öne sürülebilir.

Bugün, Batı Avrupa'da büyük bir bor türevleri pazarı vardır. Bunun yanında Ortadoğu ve Asya ülkelerine de mamul ürün ihraç etme olanağı, potansiyel anlamda, vardır. Yapılan araştırmalara göre, 506 milyon tonluk bor rezervine sahip Türkiye'de gerekli teknoloji temin edildiği takdirde, ham boraks, pentahidrat, ham susuz boraks, dekahidrat da piyasanın % 40'ına; rafine boraks, dekahidrat ve borik asit de % 50'sine girebilmenin ve 1983'ten sonra da büyük bor bileşiklerinde piyasanın % 60'ını ele geçirebilmenin olanaklarından söz edilebilecektir. Bu saptamalardan hareketle bor tuzları kesiminde genel politika, mamul ürünlere rakip olan cevher ihracatı yerine mamul madde ihracatı sağlamaktır. Bu amaçla mevcut rafinerilere ek olarak 100 bin ton kapasiteli Etibank, Bandırma II. Borik Asit tesisinin 1980 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Ayrıca, Etibank Kırka Bor Türevleri tesisinin yılda 60 bin ton ham susuz boraks üretmek üzere 1980 yılında üretime geçmesi öngörülmektedir. Tesiste ayrıca, 180 bin ton/yıl boraks pentahidrat ve 17 bin ton/yıl rafine boraks dekahidrat üretileceği öngörülmektedir. Anlaşılabileceği üzere, işlenmiş bor ürünleri ihraç etmeye çalışırken bunun yanında tıncal ve kolamanit ihraç etmek işlenmiş ürünlerin pazarlanması açısından güçlük çıkarmaktadır. Örneğin, ucuz fiyatla tıncal ve kolamanit sağlayabilen Avrupa üreticisi, boraks ve borik asiti kendi ülkesinde üretmektedir. Türkiye'nin, özellikle Etibank'ın ürettiği bor bileşiklerine bu durumda talep duyulmamaktadır. Bı

nedenle rasyonel olan yol, dışarıya bo-
cevherinin ihracını kademeli olarak
kısmak ve kurulacak fabrikalar çalış-
maya başladığı zaman ise tamamen
ham ürün ihracını kesmektir. Ne var-
ki bu kaynaklar üzerinde bugün em-
peryalist tekellerin ve yerli uzantıla-
rının egemenliği böylesi bir politikayı
uygulamada güçlükler çıkarmaktadır.
İşte, ancak bor tuzlarını Etibank'a dev-
retmeye olanak sağlayabilecek bu yasa
ile birlikte bor tuzları konusunda etkin
bir işletmecilik ve kaynakları rasyonel
kullanma mümkün olabilecektir.

YÖNETME YETKİSİNİN YÜRÜTME GÜCÜNDE ARTAN TEKELLEŞME EĞİLİMİ

Bor tuzları üzerine yapılan analiz,
bor tuzlarını «devletleştirme» doğrul-
tusundaki girişimlerin başta A.B.D. kö-
kenli tekeller olmak üzere uluslararası
tekeli sermayenin tepkisiyle karşıla-
nabileceği gerçeğini ortaya koymakta-
dır. Tekellerin tepkisine karşın sözkö-
nusu tasarısı yasallaşabilir mi? «Devlet
hakim sınıfların baskı aracıdır, hakim
sınıflar da emperyalizmle bütünleşmiş-
lerdir. O halde emperyalizmin karşı
olacağı bir girişimi devlet gerçekleştire-
mez» gibi mekanik bir «yorum» yap-
cak kadar basit düşünmemek gerekir.
Hakim sınıfların yekpare bir yapıda
olmadıklarının, aksine parçalı bir «bü-
tün» olduklarının bağımlı ülke devletiy-
le emperyalizm arasında bire-bir bir
ilişki kurulamayacağını, devletin ge-
rek egemen sınıflara karşı, gerek em-
peryalizme karşı görece bir özerkliğin-
den sözedilebileceğinin en güzel örne-
ğini bize, belki de en iyi biçimde, bu
maden yasa tasarısı vermektedir.

Ancak, şunu da biliyoruz ki, sözkö-
nusu yasa tasarısı devletçe işletilecek
madenlerin bizzat isminde söz etme-
mekte, bunun yerine «gerekli görülen
madenlerin» diye bir mitelemde bulu-

arak yürütme gücünün yetkisini (oto-
ritesini) genişletecek bir içerik taşı-
maktadır. Başka bir deyişle, devletin
yasama-yargı-yürütme kolları arasın-
da yürütmenin zaten var olan ağırlıklı
yerinin bu yasayla daha da genişletil-
mesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu
olgu, emperyalizm çağında kapitalist
devlet aygıtının genel bir özelliğinin
Türkiye somutundaki yansıması olmak-
tadır.

Bilindiği gibi, emperyalizm çağın-
da, sınıf saflarının güçlenmesi ve top-
lumsal zıtlıkların keskinliğinin art-
masıyla, parlamento gittikçe artan bir
ölçüde birbirinden farklı sınıf ve grup
çıkarlarını temsil eden partilerin sa-
vaş alanı olur. Bir taraftan parlamen-
tonun emekçi sınıflar yararına eylem-
ler gerçekleştirme kapasitesi azalırken,
diğer taraftan siyasi, ekonomik ve ide-
olojik yeniden üretimi sağlayacak, bu
düzeydeki pratiklerin koordinatörlüğün-
ü yapabilecek, giderek gövdesi büyü-
yen bir devlet aygıtını yönlendirmeye,
eşgüdümlü davranmaya elverişli ve ye-
tenekli olan **güçlü merkezi bir siyasi**
iktidara olan gereksinim artar. «Parla-
mento bu şartlar altında elinde bulun-
durduğu ayrıcalıkları birbiri ardından
bırakmak ve gözleri önünde gençliğin-
de iyi ve etkin bir şekilde mücadele
verdiği türde merkezi ve denetlenme-
yen bir gücün ortaya çıkmasını seyret-
mek zorundadır. Emperyalizmin kapi-
talist devlet üzerinde etkisiyle ilgili ola-
rak, bir taraftan devletin gücü ve gö-
revlerinde büyük bir artış, ve diğer ta-
raftan parlamentarizmin öneminde bir
azalış gözlemliyoruz.»(1) Bugünün Tür-
kiye'sindeki devlet mekanizması için de
geçerli olan bu özelliklerin doğruluğuna,
yapılan bir araştırmanın sonuçları
açıkça ortaya koymaktadır. Sözkonusu
araştırmaya göre, 1961 Anayasası dö-
neminden Nisan 1976 tarihine kadar
uzanan bir zaman aralığı içinde kabul
edilen 1976 yasanın % 80'inin hükümet
tasarıları olduğu ortaya çıkmaktadır.
Yani sözkonusu zaman aralığında yasa

yapıcı olan kurumun gerçekte parlamento değil yürütme gücü (hükümet) olduğu gerçeği açıkça görülmektedir. (2)

Bugün de, CHP ağırlıklı hükümetin içinde yaşanan siyasi ve ekonomik bunalıma çözüm bulmak için yapmak istediği, yürütme gücünün otoritesini daha da çok genişletmek, yönetim yetkisinin tekelleşmesini sürdürmektir. İçinde Maden Yasası'nın da bulunduğu «kanun hükmünde kararname çıkarmaya hükümeti yetkili kılan yasa tasarıları», diğer sağ-kanat partilerince tepkiyle karşılanmıştır. Bu partilerin sözcülerinin, televizyonda yapılan «Meclis Çalışmaları» isimli bir açık oturumda, yasa tasarıları konusunda ilk tepkileri de yasaların bu özelliğine, yani yürütme gücüne ağırlık kazandıran yönüne olmuştur. Nitekim, S. Demirel'in «sine-i millete döneriz!» sözü, parlamentonun artık artan bir biçimde işlevsiz duruma düşürülmesi yolundaki çabalara yapılan bir sitem olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz ki bu sitem, Demirel'in «parlamentarizmin erdemi(!)» ne olan saygısından değil, yoksun bulunduğu yürütme gücünün daha da yetkinleşerek kendisini muhafete hapsedmesi endişesinden kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de yapılmak istenen, sınıflar mücadelesinin sık sık duyarlarını zorladığı düzenin yeniden - üretim koşullarını sağlamak için yürütme gücüne daha çok otorite tanımak, yetkiyi tekelleştirmektir. Bunun daha açık ifadesi, toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesi eylemi konusunda daha az kişinin karar verme odaklarını ele geçirmesidir. «Demokratikleşme» bayrağını elinden düşürmeyen CHP, emperyalizme bağımlı Türkiye'de toplumsal faaliyetleri yönlendirmenin ancak «anti-demokratik» olmakla mümkün olabileceğini bizzat fiilen görmekte yaşa-

makta ve bu oyunun kurallarına uymaktan kendisini alıkoymamaktadır.

Çıkacak Maden Yasasıyla birlikte otoritesini genişletebilecek olan hükümet, 1978 Yılı Programında ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisinde sözünü ettiği madenleri devlet işletmeciliğine alabilecek güce sahip midir? Bunu belirleyecek olan, elbette ki, sınıflar mücadelesi olacaktır. Zaten bu nedenledir ki, yasa tasarısında devletçe işletilecek olan madenlerin isimlerinin belirtilmesinden kaçınılmakta, bunun yerine «hangi bölgelerdeki hangi madenlerin devletçe işletileceğine Bakanlar Kurulu karar verecektir» denilmektedir. Biz bu ifadeyi, «açık kapı» olarak değerlendirmiş ve dış geçirememenin, daha doğrusu güçsüz kalınacak durumların «kılıfı» olarak nitelermiş; talep olarak da tüm madenlerin devletçe işletilmesini ve tazminat ödenmemesini öne sürmüştük. Bu yazımızda da aynı talebi yinelemekteyiz.

Şüphesiz ki, madenlerin devletçe işletilmesi konusu bugün, sistemin restorasyonu için gerekli olduğundan gündeme gelmiştir. Ancak, aynı eylem, emekçi sınıfların verdikleri siyasi iktidar mücadelesine başka düzeylerde katkıda bulunabilecek, onlara siyasi gerçekleri görme ve verdikleri mücadeleden bazı mevziler elde etme olanağını sağlayabilecektir. Bu nedenle, emekten yana olanlar olarak, bu yasanın kendimize en çok yarar sağlayacak doğrultuda çıkmasından yana olmalıyız ve Lenin'in dediği gibi «unutmayalım ki, hükümete karşı kısmi talepler uğruna verilen mücadele, bunun sonucu elde edilen birtakım tavizler aslında, düşmanla girilmiş ufak tefek çatışmaların ön hazırlıklarıdır. Asıl ve kesin savaş ise daha sonra gelecektir. Düşmanın kalesi önümüzde bütün heybetiyle dikilmiş duruyor. BİZ BU KALEYİ ZAPTETMEK ZORUNDAYIZ!» (3)

NOTLAR

- (1) Sweezy, Baran, Magdoff, **Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı** Bilgi Yayinevi, 1975, ANKARA - s. 90
 - (2) Doç. Dr. Cem Eroğlu, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri** S.B.F. Yayınları, 1977, ANKARA, s. 50
 - (3) V. İ. Lenin, «**Hareketimizin Acil Hedefleri**» makalesinden, Toplu Eserler
 - (4) Konuya ilişkin diğer kaynaklar için bkz.
- «Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» Üzerine Görüşler TİB Aylık Bülteni, Sayı 47, Mayıs 1978
- Metal Dışı Madenler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, D.P.T. - ANKARA
- Bor Bileşikleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, D.P.T. - ANKARA
- Bor Tuzları, Birlik Haberleri, Mayıs 1975, T.M.M.O.B. - ANKARA

TİB YAYINLARI No. : 20

KAPİTALİST
DEVLET İŞLETMELERİ
ve TÜRKİYE

Mustafa SÖNMEZ

Devlet Nedir? / Kapitalist Devletin Temel İşlevi ve Görece Özerkliği / Emperyalist Metropollerde ve Bağımlı Ülkelerde Devlet İşletmeleri / 1923'den Günümüze Türkiye'de Devlet İşletmeleri / Tekelci Sermaye - Devlet işi. ilişkileri / İşçi Sınıfı Açısından Devlet İşletmelerinin Önemi.

TUSTAV

SAĞLIK ÜZERİNE I

Türkiye'de sağlık sektörünün çarpıklığı ve yetersizliği herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu gerçekliğin bir yönü de sağlık sektöründe yan yana, deyim yerindeyse, birden fazla «sağlık hizmetleri üretim tarzı» olduğudur. Bunlar devlet hastahanelerinden, (biri küçük meta üreticisi gibi hareket eden) özel muayenehanelere ve tam anlamıyla birer kapitalist işletme gibi işleyen özel hastahanelere kadar, değişmektedir.

Daha da çoğaltılabilecek bu olgular hepimizin yüzeysel bir gözlemlerle dahi farkına varabileceği özelliklerdir. Bu olguları sistemleştirebilmek ve yorumlayabilmek için herşeyden önce teorik bir yaklaşımın, bir bakış açısının oluşması gereklidir. Başka bir deyişle, bu olguların zaman zaman çarpık ve ek-sik bir biçimde ifade ettikleri gerçekliğin iç mekanizmasını çözümlenebilmek, bu olguları kavramsal bir sistematik içinde yeniden üretmemiz gerekmektedir.

Sağlık hizmetlerinin tarihsel evrimi, söz konusu hizmetlerin kapitalist üretim tarzının egemenliği altında metalaşmaya değin, belirli aşamalardan geçtiğini göstermektedir. İnsanlık tarihinin uzun bir süresi boyunca, sağlık hizmetleri komünal toplumun organik bir parçası olarak yer almıştır. Ülkel komünal üretim tarzının egemenliğinin yerini feodal ve kapitalist üretim tarzları alıncaya değin, sağlık hizmetleri, dinsel ve diğer sosyal faaliyetler gibi değişimi söz konusu olmayan bir hizmet olarak kalmıştır. Ancak sınıfsız ilkel komünal toplumdaki sınıflı toplumlara geçildiğinde sağlık hizmetleri de gelişen işbölümü çerçevesinde geleneksel tedavi yöntemlerinin uygulayıcılarının elinden alınıp, bu hizmeti para karşılığında (hizmetin değişim değeri için) ya

pan hekim ve ebelerin eline bırakılmıştır. Sağlık hizmetlerinin metalaşmasının ilk aşaması küçük meta üretimi tarzında olmuştur. Bu aşama hekimin bağımsız bir üretici olarak emeğinin ürününü onun değişim değeri için üretmesidir.

Kapitalist üretim tarzının egemenliğinde, emekgücünün yeniden üretimi süreci emekçilerin kendi başlarına bıraktığı bir süreç olmaktan çok, sermayenin yönlendirdiği ve onun yeniden üretim sürecine uyarlı bir yapılanma içinde olma eğilimini gösteren bir süreçtir. Bu anlamda (sermayenin yeniden üretiminin gereklerine uygunluğu bakımından kapitalist için önemli olan) emekgücünün yeniden üretimi sürecinde sağlık hizmetlerinin kapitalist üretim ilişkileriyle uyarlı bir yapıya (üretim ve tüketimi sürecinde) kavuşması nesnel bir zorunluluktur.

SAĞLIK HİZMETLERİNİN META KARAKTERİ

Bugün kapitalist üretim tarzının egemenliği altında sağlık hizmetlerinin üretimi meta üretimi karakterini almıştır. Birçok diğer hizmet gibi, sağlık hizmetleri de pazarda belirli bir fiyata alınabilir bir metaya dönüşmüştür.

Marx'ın gösterdiği gibi, bir meta'nın temel bazı özellikleri vardır: kullanım-değerine sahiptir, başka bir deyişle, «şu ya da bu türden insan gereksinimlerini gideren bir şeydir.» (1); onu üreten tarafından değil, bir başkası tarafından kullanılmak için üretilmiştir; eşit miktarda değer taşıyan başka bir meta ile değiştirilmek için üretilmiştir, başka bir ifadeyle, «Ondaki (metadaki) kullanım değeri başkaları içindir; ken-

disi için dolaysız kullanım-değeri olması, yalnızca değişim-değeri taşıyıcısı olması, dolayısıyla değişim aracı olmasıdır.» (2); meta değişimi ilişkisine giren bireyler birbirlerinden bağımsızdırlar ve ancak ürünlerini değiştirdikleri pazarda karşı karşıya gelirler.

Kapitalist üretim tarzı meta üretiminin en gelişmiş ve yaygınlaşmış biçimi olmaktan öte artık-değerin üretilmesi ve özel temellük (appropriation) üyle karakterize edilir. Bundan dolayı sağlık hizmetlerinin meta karakterini açıklayabilmek için yukarıda sıraladığımız özelliklerden başka emek - sürecinde yaratılan artık-değerin sağlık hizmetleri emek-süresinde de yaratıldığını göstermemiz gerekmektedir.

Marx, Kapital'in 1. cildinde mutlak artık-değerin üretimini çözümlmek için, üretim tarzlarından soyutlanmış, bir emek - sürecini incelemeye yöneldiğinde emek-sürecini şöyle açıklamaktadır : «Emek-sürecinde, insan faaliyeti, demek ki, emek araçlarının yardımı ile üzerinde çalışılan malzemede, başlangıçta tasarlanan bir değişikliği meydana getiriyor. Süreç, üründe sona erer ve ürün, bir kullanım-değeridir. Doğanın sağladığı malzeme bir biçim değişikliğiyle insan gereksinmelerine uyulanır. Emek, kendisini, öznesiyle birleştirmiştir : emek maddleşmiş, özne dönüştürülmüştür.» (3)

Bu özlü ifadeden de hareketle üretken emeği şöyle tanımlamaktadır. «Eğer sürecin tümünü sonucu açısından, ürün açısından incelersek, emeğin hem araçlarının, hem de öznesinin üretim araçları olduğu ve emeğin kendisinin de üretken emek olduğu açıkça görülür.» (4)

Ancak bu sayfaya düştüğü bir dipnotla da «üretken emeğin ne olduğunu yalnız emek-süreci açısından belirlemeye yarayan bu yöntem, hiçbir zaman, kapitalist üretim sürecine doğrudan doğruya uygulanamaz.» (5) demektedir.

Nitekim onaltıncı bölümde nispi artık-değerin üretimine kapitalist üretimi daha da somutlamak amacıyla yeniden değindiğinde, daha önceki bölümde getirdiği bu üretken emek kavramının kapitalist üretim söz konusu olduğunda farklılaştığını belirtmektedir. «Kapitalist üretim, yalnızca meta üretimi değil, asıl olarak artık-değer üretimidir. Emekçi, kendisi için değil, sermaye için üretir. Bu nedenle, artık, sadece üretmesi yetmez, artık-değer üretmesi de zorunludur. Şimdi artık, kapitalist için artık-değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi, ancak üretken emekçidir. Maddî nesnelere üretiminin dışında kalan bir alandan örnek alırsak, bir öğretmen, öğrencilerin kafaları üzerinde emek harcamasının yanısıra eğer okul sahibini zenginleştirmek için de bir at gibi çalışıyorsa, üretken bir emekçi sayılır. Okul sahibinin, sermayesinin, tesis fabrikasına yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması hiçbir şeyi değiştirmez. Demek oluyor ki, üretken emekçi kavramı, sadece, emek ile yararlı etki arasındaki, emek ile emek ürünü arasındaki bir ilişkiyi anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda, tarihsel gelişmeden doğan ve emekçiye, doğrudan doğruya artık-değer yaratma aracı damgası vuran özgül bir toplumsal üretim ilişkisini de anlatıyor» (6)

İşte tarihsel gelişmenin emekçiye içine soktuğu bu toplumsal üretim ilişkisi kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumsal formasyonlarda maddî hayatın yeniden üretim sürecinin her alanına yayılma ve bu alanlarda egemenlik kurma eğilimini de kendisi ile birlikte getirmektedir.

O halde, meta üretimi yalnızca maddî nesnelere üretilmesiyle sınırlı değildir. Ancak, sağlık hizmetlerini diğer «saf» kapitalist meta üretiminden ayırdedici bazı değişik özellikler de vardır.

Sağlık hizmetleri ortak nitelikleri olan diğer hizmetlerle birlikte düşünül-

düğünde, genel olarak insan hizmetleri diye adlandırabileceğimiz bir kategori. ye tekabül etmektedir.

İnsan hizmetleri, başlıca sonucu tüketici olarak ilişkiye giren bireyin karakteristikleri veya (fiziksel, ruhsal, duygusal) durumunu değiştirmeye yönelik bir biçimde düzenlenen bir etkileşimi kapsayan endüstrilere özgü bir tanımlamadır. Bu tanımlama eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi hizmet endüstrilerini içerir. (7)

İnsan hizmetleri endüstri imalat ve doğal maddeleri işleme sanayilerinden birkaç önemli yönden ayrılır. Birinci olarak, insan hizmetleri endüstrisinde üretim ve tüketim eşzamanlı olarak gerçekleşir. Üretilen ürün de maddi bir nesne değil, daha ziyade iki veya daha çok insan arasında sonuçta birinde veya her ikisinde de ortaya çıkan bir değişikliği içeren bir ilişkidir. Bu yüzden tüketilmediği takdirde üretilen bir şey de yoktur. Bir öğretmen ancak «üretilen» eğitimi bir öğrenci «tükettiği» zaman üretimde bulunmaktadır. İşte maddi, somut nesnelere üretildiği imalat sanayilerini insan hizmetlerinden farklılaştıran en keskin ayırım noktası budur.

Maddi nesnelere üretimi ve tüketimi diyalektik bir birlik oluşturur ve her ikisi de diğeri olmadan var olamaz. Üretim tüketilmek üzere maddi nesneyi yaratır ve tüketim üretimin gerçekleşmesini sağlar. Bu bakımdan, hizmet ve diğer endüstriler benzerdir. Ancak, hizmet dışı endüstrilerin ürünlerinin maddi ve somut biçimlerinin oluşundan dolayı şu cümle, «... tüketim ürünü, bir ürün olarak yok ettiğinde, onun bağımsız biçimini tükettiğinde tamamlar.» (8) yalnızca hizmet dışı endüstrilerde geçerlidir.

İkinci olarak, insan hizmet endüstrilerinde toplumsal tüketim ilişkileri ile toplumsal üretim ilişkileri diğer endüstrilerden daha doğrudan ve yakın

bir biçimde bağıntılıdır. Yalnızca insan endüstrilerinde çalışan işçiler emeklerinin öznesi (yani insan) ile toplumsal bir ilişkiye girerler. Yine yalnızca hizmet işçileri ile tüketici arasında doğrudan bir toplumsal ilişki vardır.

İnsan hizmetleri endüstrilerinde tüketim ilişkileri üretimin yapıldığı anda oluşur. Statü, hiyerarşi duyguları tüketici ile üretici arasındaki karşılıklı doğrudan ilişki içinde gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, burda, diğer endüstrilerden daha doğrudan bir biçimde, «... üretim... belirli bir tüketim tarzını... üretir» (9)

Üretim aynı zamanda tüketim ihtiyacını da yaratır. İnsan hizmetleri endüstrisinde ihtiyaç ve isteklerin yaratılışı da doğrudandır. Doğrudan olduğu ölçüde de ustaca ve örtüktür. Bir yandan uzmanlar müşterilerinin neyi tüketmeleri gerektiğini belirler, öte yandan da tüketicileri kendilerine bağımlı hale getirirler. Örneğin belirli tedavi yöntemleri veya belirli ilaçların kullanımının bir hekim tarafından belirlenmesi tüketilecek olan tedavi yöntemleri veya ilaç çeşitleri arasında yalnızca belirli türde (hatta markada) olanları baştan belirlemede, hastayı (hatta yakın çevresini) o hekim veya kuruma (hastahane, klinik vb.) bağımlı kılmaktadır. Başka bir deyişle, «Üretim böylelikle yalnızca tüketim nesnesini üretmekle kalmaz, aynı zamanda hem nesnel hem de özneller olarak tüketim tarzını da üretir. Böylelikle üretim tüketiciyi de yaratır.» (10)

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ARTIK — DEĞER ÜRETİMİ

«... emek-gücü değeri ile bu emek-gücünün emek süreci içerisinde yarattığı değer birbirinden tamamen farklı büyüklüklerdir: kapitalist emek-gücünü satın alırken gözönünde bulundurduğu şey, işte iki değer arasındaki

farktır... Onu (kapitalisti) gerçekten cükileyen şey, bu metan (emek-gücünün), sadece bir değer kaynağına sahip olması değil, onun sahip olduğundan daha fazla değer kaynağı olması, özgül kullanım değerine sahip olmasıdır.» (11)

Bundan dolayı, kapitalistin üretim sürecinde el koyduğu ve dolaşım sürecinde gerçekleşen artık-değer, işçinin ürettiği değerle kapitaliste sattığı emek-gücünün değeri, başka bir deyişle, emek-gücünün yeniden üretilmesi için gerekli geçimlik mal ve hizmetlerin de-ğeri arasındaki farktır.

Artık-değer üretilip üretilmediği işçilerin emek-güçlerini harcadıkları iş-letmenin yasal görünümüyle değil, üre-tim sürecinin örgütlenme yapısıyla, başka bir ifadeyle, üretim ilişkileriyle ilgilidir. İşletmenin yasal statüsü üre-tilen artığa nasıl el konulduğunu be-lirler. Bu yüzden, ister kâr amacı gü-den, isterse de «kâr amacı gütmeyen» «kamu» sağlık kuruluşlarında olsun iş-çiler artık-değer üretmektedirler.

Kapitalist açısından artık-değerin yalnızca üretilmesi değil(pazar da ger-çekleşmesi ve özel temellükünün de mümkün kılınması gerekir. Sağlık sek-töründe üretilen artık-değerin gerçek-tirilmesi çoğu zaman devletin sağlık alanına çeşitli yollardan yaptığı müda-halelerle sağlanmaktadır. Genel sağlık sigortası türünden bir uygulama artık-değerin gerçekleşmesinin devlet tara-fından garanti altına alınmasına bir ör-nektir.

Herhangi bir mal veya hizmet emek-gücünün yeniden üretiminin maliyetle-rini düşürdüğü veya emek sürecinin verimliliğini arttırdığı ölçüde üretilebi-lecek artık-değer miktarını da genişle-cektir. İşte emek-gücünün yeniden üre-timi sürecine önemli bir meta olarak giren sağlık hizmetinin bu türden bir işlevi vardır.

SAĞLIK SEKTÖRÜNÜN İDEOLOJİK FONKSİYONLARI

Sağlık sektörünün oynadığı ideolo-jik ve politik rolün toplumda önemli bir yeri vardır. Bu sektör sosyo-eko-nomik sisteme meşruluk kazandırmakta, başka bir deyişle, çarpık ve yetersiz de olsa sömürülen sınıflara ulaştırılan sağlık hizmetleri, devletin kendi sınıf-sal yapısının inkarı üzerinde yükselen ideolojik örtüsünü pekiştirme açısından sistem içinde önemli bir ideolojik fonk-siyonu yerine getirmektedir. Öte yan-dan da sisteme toplumsal kontrolün sağlanması ve kapitalist üretim tarzı-nın yeniden üretilmesinin koşullarını yaratması açısından ideolojik bir çer-çeve sunmaktadır.

Modern tıp bireyci ve insanı ma-kina olarak gören bir modele göre iş-lemektedir. Bu modelin iç mantığı ge-reği, insanlar toplumsal ve çevresel ko-şullarının dışında, bunlardan soyutla-narak tedavi görmektedirler. Tıbbi sis-tem otomobil tamir atölyesinin otomo-bile yaklaştığı bir biçimde bireylere yaklaştığı ve tıbbi müdahalede bulun-duğu için, hastahıkların giderilmesi, toplumsal koşulların bir değişikliği ve-ya bedenın doğal onarım süreçlerinin bir sonucu olarak değil, ister hastaha-ne olsun, ister ilaç olsun, özgül teda-vilerin bir sonucu olarak algılanmak-tadır. Böylesine bir algılama ise birey-lerin hastahane ve ilaç kullanımına gi-derek daha sık ilişkilere bağımlı kılın-ması açısından, sağlık sektöründeki sermaye birikimini hızlandırıcı bir fak-tördür. Halbuki genellikle zatürreye yakalanan bir çocuk hastanede gördü-ğü penisilin tedavisinden sonra «iyi-leşmiş» olarak her türlü sağlık koşul-larından uzak olan evine dönmektedir. İdeolojik olarak böyle bir tıbbi sistem, sağlık sorunlarının ve çözümlerinin sos-yal değil, bireysel olarak algılanmasını güçlendirmektedir. Sonuç olarak hasta-hıkların tedavisi giderek artan bir oran.

da bireysel tüketimle sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bugünkü geçerli anlayışa alternatif olacak tıp görüşü ise gerek insanlar arasındaki gerekse insanlar ile fiziksel ve toplumsal çevre arasındaki diyalektik ilişkiden hareket etmelidir. Böyle bir yaklaşım sağlığın toplumsal ilişkiler ve beslenme, yaşam koşulları gibi çevresel faktörleri içeren maddi temeli üzerinde yoğunlaşacaktır. Böylelikle, koruyucu sağlık hizmetlerinin öncelik kazanması yolunda verilecek mücadeleler etkinleşecektir.

DEVLETİN SAĞLIK SEKTÖRÜNE MÜDAHALESİNİN ÖZELLİKLERİ

Kapitalist devletin temel işlevi mevcut toplumsal formasyonun bütününe yeniden üretim koşullarını sağlamaktır. Devlet, sistemin işleyişinin sürekli kılınmasını temel olarak şu yollarla sağlar :

1) Kapitalist üretimin ön koşulu olan mal ve hizmetlerin, başka bir deyişle üretimin alt yapısını geliştirerek yani;

a. Gerçek üretim sürecinin teknik ön koşulları (örneğin, enerji, ulaşım, posta hizmetleri, vb.)

b. Aynı sürecin toplumsal ön koşulları (örneğin, yasa ve kurallar)

c. İşgücünün yeniden üretiminin koşullarını (örneğin, eğitim ve sağlık hizmetleri) sağlayarak,

2) Kapitalist sistemi koruyarak :

a. Belirli mal ve hizmetlerin, özellikle sınıf mücadelelerinin sonucunda politik düzeyde oluşturulan baskılara cevap olacak bir biçimde, belirli kitlelere ulaştırılması,

b. İdeolojik değerleri oluşturan

kurumların geliştirilmesi ve/veya korunması

3) Sisteme yönelen iç veya dış tehditlere karşı kullanılmak üzere oluşturulan fiziksel gücün denetimiyle. (12)

Bugün kapitalist üretim tarzının egemen olduğu formasyonlarda sağlık hizmetleri artan bir ölçüde devlet tarafından örgütlenmektedir ve devlet kurumları aracılığıyla dağıtılmaktadır. Öte yandan, sağlık alanındaki eğitim ve araştırma kurumları da aynı biçimde kamu (devlet) fonlarından karşılanmaktadır.

Tibbin örgütlenme yapısı ve ideolojisi somut toplumsal formasyonun sınıf ilişkileri üzerine kuruludur ve bu sınıf ilişkilerini yeniden üretmek için sistemin işleyişini güçlendirmektedir.

Devlet müdahalesinin doğası gereği garanti altına alınan kapitalizmin ideolojisi sağlık kurumları ve modern tıp ideolojisinde de içermektedir.

Sağlık sektörü kapitalist toplum karakterize eden hiyerarşik sınıfsal yapıyı üretmektedir. Devlet tarafından düzene sokulan beceri ve bilgi dağılımı ile teknolojinin kontrolü sağlık sektörü içindeki sınıfsal yapıya destek olmaktadır.

Devlet müdahalesi iki önemli ögesi liberalizm ve bireycilik olan burjuva ideolojisini tamamlayıcı bir tıp ideolojisinin oluşmasını garanti altına almaktadır. Tibbin bu ideolojisi hem kendi aralarında hem de burjuva ideolojisi ile diyalektik bir ilişki içinde olan iki biçim almaktadır. Bunlardan biri hastalığın mekanik kavramıdır. Buna göre hastalık makina gibi algılanan bedenin dengesizliğinden doğmaktadır. Örneğin belirli bir organından rahatsızlık duyan bir bireye uygulanan tedavi sonucunda bedenin diğer organlarına zarar verici yan etkiler ortaya çıkmaktadır. Böylesine bir tıbbi müdahale aslında insan bedeninin organik bir bütün olduğunun kavranmamasından doğmaktadır.

İkinci biçim ise hastalığın nedeninin temel olarak bireysel olduğu dolayısıyla tedavinin veya tıbbi müdahalelerin de bireysel olacağıdır. Böylelikle kolektif nedenselliği olan, ve bu yüzden kolektif bir çözümü olan sağlık bozuklukları bireyselleştirilmektedir. Bugünkü sağlık sorunlarından örnek verirsek :

1) Büyük ölçüde emek sürecinin sermayenin denetiminde olmasından, iş yeri güvenliğinin ve işçinin işinden tatmin olmasının yerine kar etme güdüsünün öncülüğünden kaynaklanan meslek hastalıkları.

2) Çevresel koşulların, özellikle kapitalizmin anarşik işleyişi nedeniyle sanayi işletmelerinin plansız ve dengesiz bir biçimde dağılmasından kaynaklanan kanser.

Bu örneklerle somutlamaya çalıştığımız hastalıkların nedenleri kolektif olduğu halde bireysel olarak algılanmakta gerek sağlık eğitimine, gerekse tedavi kurumlarına müdahale eden devlet bu tür bir algılamayı yeniden üretmeye yardımcı olmaktadır.

Kapitalist sistem tedaviyi yapanları gören arasında gerçekleştirdiği işbölümüyle sağlık bilgilerini, tıbbi müdahaleleri ve sağlık kurumlarının yönetimini uzmanların tekeline bırakmaktadır. Böylelikle, politika düzleminde politik güçten soyutlanan vatandaşın, ürün ve üretimin yapısı üzerindeki denetiminden soyutlanan işçiden sonra bunlara ek olarak sağlık sektöründe hasta veya potansiyel anlamda hasta da sağlığın doğası ve tanımı üzerindeki kontrolden soyutlanmaktadır.

Devletin sağlık alanına müdahalesi doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde olabilir. Başka bir deyişle, sağlık sektörünün planlanması, bazı yapılarının getirilmesi (örneğin tam gün çalışma yasası, genel sağlık sigortası gibi) sağlık sektörüne sınıflar arası ilişkiler veri olmak koşuluyla rasyonellik kazandırma girişimleri dolaylı müdahalelerdir. Devlet hastaneleri, sağlık

okulları ve araştırma enstitüleri gibi kurumların geliştirilmesi devletin sağlık hizmetleri üretim sürecinde doğrudan yer aldığı doğrudan müdahalelerdir.

Buraya kadar anlattıklarımızla kuşkusuz yazının başında zorunlu diye söz ettiğimiz teorik bakış açısının bütünü nü oluşturmuş değiliz. Ancak emek-gücünün yeniden üretim sürecine sağlık hizmetlerinin meta olarak nasıl girdiğini ve bu sürecin tümünün nerde ve nasıl gerçekleştiğini daha ayrıntılı olarak incelemeyi başka bir yazıya bırakmak istiyoruz. Ayrıca, yazının işlevini yerine getirmesi için sağlık sektörünün ve bu alana devlet müdahalesinin Türkiye somutunda nasıl oluştuğunu göstermeyi de bundan sonraki yazılara bırakıyoruz. Kanımız odur ki, tam gün yasası, genel sağlık sigortası gibi somut ve güncel gelişmeleri yeterince irdeleyebilmek için de bilgimizi böyle bir doğrultuda geliştirmemiz gereklidir.

NOTLAR :

- (1) K. Marx, **Kapital**, Cilt 1, Sol Yay., 1975, s. 57
- (2) K. Marx, a.g.e., Sol Yay., s. 107
- (3), (4), (5) K. Marx, **Capital**, Vol. 1, Progress Publishers, s.176
- (6) K. Marx, a.g.e., Progress Publishers, s. 477
- (7) Gelvin Stevenson, «Social Relations of Production and Consumption in the Human Service Occupations», **Monthly Review**, Cilt 28, Sayı 3, Temmuz-Ağustos 1976
- (8), (9) K. Marx, **A Contribution to the Critique of Political Economy**, Lawrence and Wishart, s. 198
- (10) K. Marx, a.g.e., s. 197
- (11) K. Marx, **Capital**, Vol 1, Progress Publishers, s. 188
- (12) Vicente Navarro, «Political Power, the State, and Their Implications in Medicine», **URPE, The Review of Radical Political Economics**. Cilt 9, Sayı : 1 Güz 1977

SOSYALİZASYON SORUNU

27 Mayıs 1960 devriminden sonra Milli Birlik Komitesinin hizmet sektöründe getirdiği yeniliklerden biri de sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesidir. Sosyalleştirme Türkiye gibi geri bırakılmış bir ülke için ucuz oluşu ve herkese eşit hizmet götürmeyi amaçlaması bakımından uygun bir sağlık hizmeti örgütüdür. Ancak sosyalleştirme bugün amacına ulaşamamış, sağlık hizmetleri çıkmazdaki yerini korumuştur. Bugün bu örgüte ilave olarak sağlık hizmetlerine genel sağlık sigortası ve tam gün (full-time) çalışma gibi yeni çözüm yolları aranmaktadır. Genel sağlık sigortası bir sağlık hizmeti olmayıp, bir finansman sistemidir. Bazı gelişmiş ülkelerde özel sigorta şirketlerince yürütülen genel sağlık sigortası uygulamaları Türkiye'de devlet tarafından uygulanacak, sağlık sorunlarına çözüm bulmak şöyle dursun, onları içinden çıkılmaz hale getirecek ve **tip sömürüsü** denen olguyu körükleyecektir.

Sosyalleştirme

1961 yılında kabul edilen 224 sayılı sağlık yasası sosyalleştirme terimini şöyle açıklar : «Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, vatandaşların sağlık

hizmetlerine ödedikleri prim ile amme sektörüne ait müesseselerin bütçelerinden ayrılan tahsisat karşılığı her çeşit sağlık hizmetlerinden ücretsiz veya kendisine yapılan masrafın bir kısmına iştirak suretiyle eşit şekilde faydalanmasıdır».

S.S.Y.B'nda bu yasanın kabulünden sonra Sosyalleştirme Dairesi Başkanlığı kurulmuş ve 1963 yılında başlanacak uygulamaların 1977 yılında tüm ülkeye yayılması planlanmıştır. Hizmetin yürütülmesi illerde valilik idaresi altında şu kademelerden oluşur : S.S. Yardım Müdürü, Halk Sağlığı Hizmet Başkanlıkları (Ana ve çocuk sağlığı, Sıtma, Çevre Sağlığı, Nüfus Planlaması, Verem savaş vb.) Sağlık Ocakları ve Sağlık evleri.

Hizmetin yürütülmesinde en önemli üniteler Sağlık Ocakları ve bunların uç ünitesi olan Sağlık Evleridir. Ocaklar 5 - 10 bin nüfusu olan yerleşme merkezlerinde kurulur ve bir hekimin yönetimindedir. Sağlık evleri 2500 nüfuslu köy veya köy grupları için kurulan ünitelerdir ve köy ebesi yönetimindedir.

1963'de Muş ilinden başlanan sosyalleştirme bugün 32 il ve 4 eğitim bölgesine kadar yayılmıştır ki, bu da yaklaşık 14 milyon insana hizmet vermektedir.

ÇİZELGE I

SOSYALLEŞTİRİLEN İLLERDE NÜFUS, SAĞLIK OCAĞI VE SAĞLIK EVİ DURUMU

İl	Yıl	Nüfus	(km ²)		Her Sağlık		Her Sağlık Evi Nüfus
			İl Yüzölçümü	Faal Sağlık Ocakları	Ocağı Yüzölçümü	Faal Sağlık Evi	
25 İl	1973	9840902	872	312	11285	2468	3987
			272335			97	
25 İl	1974	9917585	872	312	11373	2815	3523

KAYNAK : Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1973 - 1974

ÇİZELGE II

SAĞLIK OCAKLARI PERSONEL DURUMU (1963 - 1973)

Yıl	Hekim		Sağlık Memuru		Hemşire		Ebe		
	Sayı	Asgari Mevcut	Asgari Mevcut	Asgari Mevcut	Asgari Mevcut	Asgari Mevcut	Asgari Mevcut	Asgari Mevcut	
1963	1	20	18	20	18	20	13	60	54
1968	22	832	324	801	739	787	185	2309	1547
1971	25	946	409	914	915	892	239	2893	2439
1973 Ocak	25	946	275	914	1454	892	235	2893	3428

KAYNAK : SSYB., 50. Yılda Sağlık

Yukarıdaki çizelgeden anlaşıldığına göre hekim ve hemşire sayısında eksiklik (asgari kadronun altında), buna karşılık sağlık memuru ve ebe sayısın-

da fazlalık vardır. Personel oranındaki bu dengesizlik hizmetin yetersizliğinde rol oynayan etkenlerden biridir. Hekimler daha çok şehirlerde ve büyük şehirlerde toplanmıştır.

ÇİZELGE III

TÜRKİYE'DE ŞEHİR, KASABA VE KÖYLERDE HEKİM DAĞILIMI (1965)

Yerleşme Yerinin Nüfusu	Yerleşme Yeri Sayısı	Nüfus (Milyon)	Hekim Sayısı	Hekim Başına Düşen Nüfus
0—10.000	36.059	4.7	7335	642
10.000—25.000	122	22.1	956	23.063
25.001—100.000	63	1.9	725	2.592
100.001'den fazla	14	2.8	1495	1843
TOPLAM	36.258	34.5	10511	2968

ÇİZELGE IV

TÜRKİYE'DE HEKİMLERİN ANKARA, İSTANBUL VE İZMİR İLE DİĞER İLLERE GÖRE DAĞILIMI (1973)

İlin adı	Sayı	%
Ankara	3321	19.2
İstanbul	5999	34.5
İzmir	1609	9.2
Toplam	10929	62.9
Diğer iller	6436	37.1
Genel toplam	17365	100

Çizelge 4'den anlaşıldığı gibi toplam hekimlerin % 62.9'u büyük şehirlerde toplanmaktadır.

Mevcut 20.000 hekimin çoğu tıp eğitiminin tedavi edici hizmetlere yönelik olmasından dolayı koruyucu hekimlik dalında uzmanlaşmamakta ve özel muayenahaneler yolu ile adeta ticaret hayatına atılmaktadır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde devlet hastahanelerinde çalışan hekimler bu hastahaneleri kişisel çıkarları uğruna kullanmakta ve birçoğu özel muayenahanelerde ayrıca para kazanmaktadır.

ALT YAPI VE ÇEVRE

Sağlık ocakları yetersiz altyapı tesisleri, aletsizlik ve mevcut mali kaynakların iyi değerlendirilememesi yü-

zünden yeterli iş görememekte koruyucu hizmetlerden çok tedavi edici hizmetlere kaymakta sağlık ocakları önünde uzun kuyruklar oluşmaktadır.

1974 yılında Etimesgut bölgesinde sağlık ocağı hizmetinin kişi başına maliyeti 44 lira civarında idi. Koruyucu hekimlik uygulamaları tedavi edici hekimlikten daha azdır. Bu hizmetin iyi verilememesi toplum sağlığını kötü yönde etkilemekte ve buna bağlı olarak poliklinik sayıları gittikçe artmaktadır.

EĞİTİM

Öte yandan sosyalizasyon sağlık yönünden bilinçsiz kitlelere eğitim verilebilmektedir ancak yeterli bir ekip çalışması anlayışının yokluğu bu eğitimin uygulamasında eksiklik yaratmaktadır. Veterineri veya teknik elemanı olmayan bir yerde insanlara sağlık konusunda bilgiler vermek, uygulamalarını beklemek anlamsızdır.

Ana ve çocuk sağlığı, sıtma, çene sağlığı, nüfus planlaması v.b. gibi diğer sağlık ünitelerinin yeterli çalışması sosyalizasyonun başarısızlığında diğer önemli bir etkidir.

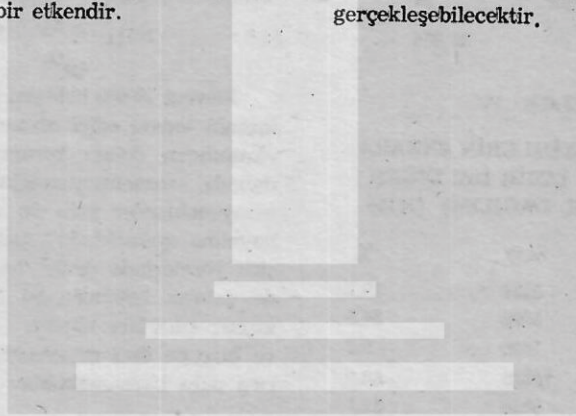
SAĞLIK KÜLTÜRÜ

Halk özel muayenehane fikrine şartlandırılmış olduğundan kendisine sunulan bu hizmeti önemsememekte biraz parası varsa Tıp merkezlerine veya özel muayenehanelere gitmeyi tercih etmektedir. Personel ve halk kaynaşamamıştır. Bunun bir nedeni de personelin sürekli yer değiştirmesidir. Söylenişine göre yapılan atamalarda gereksinimlerden çok gündelik politik etkiler ağırlık taşımaktadır.

S O N U Ç

Görüldüğü gibi sosyalizasyon birçok sağlık hizmetleri ile birlikte, eşit olduğu savunulan ancak hem hizmeti alan hemde verenler yönünden eşit olmayan bir uygulama içindedir. Sosyalizasyon ancak sağlık hizmetlerinin tümüyle devletleştirilmesiyle ve koruyucu hekimlik çalışmalarının yoğunlaşmasıyla başarıya ulaşabilecektir.

Sosyalizasyon örgütlenmesi başarıya ulaşsa da, sağlık konusunda halkın çıkarları doğrultusunda bir dönüşümün olması ancak toplumdaki diğer kurumlarında benzer bir dönüşümüyle, başka bir deyişle, demokratik halk iktidarıyla gerçekleşebilecektir.

TÜSTAV

D Ü Z E L T M E

TİB Aylık Bülteni, sayı : 48, Haziran 1978, «İmalat Sanayiinde Küçük Üretimin
Kredi Sorunu ve «Vergiler Üzerine»

			Yanlış	Doğru
s. 11	I. sütun	41. satır	kapitalist	kapitaliste
s. 11	II. sütun	33. satır	işlemlerini	işlevlerini
s. 12	I. sütun	1. satır	tarzına	tarzında
s. 14	II. sütun	16. satır	«... (dönemi-ç.)»	«... (dönemi-ç.)»(4).
»	»	17. satır	4—Zanaatçılık...	Zanaatçılık...
»	»	34 - 35. satır	ipçi	işçi
»	»	44 - 45. satır	çözümlerini	çözümlemelerini
s. 15	I. sütun	11. satır	tek tek	tek
»	»	34. satır	kılınmıştır	kahınmıştır
s. 21	II. sütun	16. satır	AID küçük sanayiin	AID fonları, küçük sanayiin
s. 22	I. sütun	6. satır	meslek»	mesleki
s. 24	I. sütun	15. satır	yer almakla birlikte	yer almamakla birlikte
s. 24	Kaynaklar (1)	13. satır	160c + 40v ÷ 40s	160c + 40v + 40s
s. 5	Kaynaklar	4. dipnot	Madanoğlu	Nadaroğlu
s. 10	II. sütun	2 satır	% 10	% 100

TÜSTAV

YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.

Daha önce yayımladığımız bir çalışmada Yapı ve Kredi Bankasının Türkiye Bankalar sisteminde yer alan özel sermayeli en büyük beş bankadan biri olduğunu, hızlı bir gelişme süreci içinde bulunduğunu göstermiştik (1). Bu yazıda Yapı ve Kredi Bankası üzerine kısa bilgi vermeye çalışacağız.

1. BANKANIN KURULUŞU VE AMACI

«Memleketimizde tam anlamıyla özel teşebbüs bankacılığı bütün gerekleri ve uygulamalarıyla mevduat bankacılığı Yapı ve Kredi Bankası'nın kuruluşu ile başlamış ve gelişmiştir.» (2) 9 Eylül 1944 tarihinde yapı işlerini finanse etmek ve çalışmalarını bu alanda sürdürmek amacıyla İstanbul'da kurulan bankanın, Türkiye bankacılığı içindeki yeri Hürriyet Gazetesi'nde böyle belirtiliyor. Yapı ve Kredi Bankası kuruluşundan beri mevduat birikimine verdiği önem sonucu kredi hacmini ve iştiraklerini artırmış, mevduat toplamında Ziraat Bankası ve İş Bankası'nın ardından üçüncü sıraya yükselmiştir. Kuruluşunun yedinci yılından beri bu sırayı korumaktadır. Bankanın mevduat grafiklerinin bu denli çabuk yükselişinin en büyük nedeni, tasarrufu teşvik edici çalışmaları ve tasarruf mevduatı ikramiyeleri düzenlemesidir. «... Mesken sıkıntısı had safhaya gelmişti... Mesken kiralari yükselmişti... Her ailenin bir rüyası vardı; bir mesken sahibi olabilmek için o tarihte 15-20 bin lira lazımdı. En yüksek maaş ise galiba 400-600 lira civarında idi, Ayda 400-600 lira kazanan bir insanın 15-20 bin lirayı tasarrufu ile temin edebilmesi hemen hemen imkansızdı. Bu sınıfa Yapı ve Kredi Bankası ilk defa hitap ederek demiştir ki; «... açtığımız hesaptaki her yüz liraya bir kura numarası veriyorum ve bir sene geçmiş olması şartıyla siz de bir gayrimenkul

edinmek şansına sahip olacaksınız...» Bu bir yenilik idi. Bu havayı yaratmak suretiyle, Türkiye'de mevduat, en geniş ölçüde bankalara çekilmişti.» (3) Bir siyasi, bankanın mevduatını yükseltme çabalarını ve gelişmesini işte böyle anlatıyor.

2. ŞUBELER AÇISINDAN GELİŞME

1944 yılında bir şube ile çalışmalarına başlayan bankanın şube sayısı 1954 sonunda 64'e, 1963 sonunda 138'e ulaşmıştır. Bu yıllarda, tekelci sermayenin 1960'lar sonrası kavuştuğu konuma koşut olarak, tekelci sermayenin gözde örgütlerinden biri olan bankanın tüm ülke çapında yayılmaya başladığı görülmektedir. Banka, ucuz faiz karşılığı mevduat toplayıp bunu tekelci sermayenin özellikle İstanbul kesimine kredi olarak aktarmak amacıyla «tüm yurt sathına» yayılmış, şube sayısı 1973'de 449'a ve 1976'da 532'ye ulaşmıştır (4).

3. SERMAYE ARTIŞLARI VE TEKELCİ SERMAYENİN ÇATIŞMASI

1944 yılında 2 milyon lira sermaye ile kurulan Yapı ve Kredi Bankası, bugün 600 milyon lira sermaye ile, sermaye bakımından, özel sermayeli bankalar arasında birinci sırada yer almaktadır. Bu noktaya gelene kadar bankanın yaptığı sermaye artırımları çizelge I'den izlenebilir.

ÇİZELGE I

Bankanın Sermayesindeki Artışlar

Yıllar	Sermaye
1944	2 milyon TL.
1954	15
1963	40
1972	150
1973	225
1974	300
1976	600

Kaynak : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları

Görüleceği gibi sermaye 1976'da % 100 artarak 600 milyon liraya çıkmıştır. Bu büyük artırımın nedenine biraz eğilmek, emperyalizmle bütünleşmiş yerli teknelci burjuvazinin iç çatışmalarını gösteren bir örnek olacaktır. Bilindiği gibi teknelci sermayenin İstanbul kesimi ile Adana kesimi arasında, zaman zaman geçici olarak «centilmen anlaşması»yla sonuçlanan ve Türkiye pazarının paylaşılması amacıyla doğan çelişkiler mevcuttur. (5) Yatırımlarının finansman gereksinimini yerli kaynaklardan sağlamaya çalışan Adana kesimi Akbank'dan sonra Yapı ve Kredi Bankası'nı da kendine katmaya çalışmış, bu amaçla bankanın piyasadaki hisse senetlerini toplamaya başlamıştır. Öyleki, serbest piyasada 1100 liraya satılan hisse senetleri bir anda 7500 liraya kadar değer kazanmıştır. Bunun üzerine, Bankanın denetiminden çıkacağını gören İstanbul kesimi sermayede % 100'lük bir artış yapmış ve Adana kesiminin girişimini engellemiştir.

Sermayedeki artışlarla beraber; sermaye + ihtiyatlar + karşılıklardan oluşan özkaynaklarda da büyük artışlar olmuştur. 1972'de 366 milyon lira olan özkaynaklar 1977 sonunda 1.232 milyon liraya çıkmıştır.

4. MEVDUATTAKİ GELİŞMELER

Girişte belirttiğimiz gibi, banka mevduat toplamayı temel ilke olarak alıp çalışmaya başlamış bu amaçla

ÇİZELGE II

Bankanın Mevduatındaki Gelişmeler

Yıllar	Mevduat
1968	2.880 milyon TL.
1970	4.421
1972	8.778
1974	12.660
1976	26.786
1977	30.935

Kaynak : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları

çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu çabalar sonucunda Yapı ve Kredi Bankası en büyük mevduata sahip bankalardan biri durumuna gelmiştir. Mevduatın son yıllardaki gelişmesi çizelge II'de verilmiştir.

5. KREDİLER

Bankalarca verilen kredilerin temel kaynağı mevduattır. Bir başka deyişle genel olarak mevduatla kredi arasında büyük bir uyumluluk vardır. 1968-1976 döneminde verilen kredileri gösteren çizelge III ile çizelge II karşılaştırılırsa, sözü edilen dönemde kredi/mevduat oranının % 63-71 arasında oynadığı görülür.

ÇİZELGE III

Bankanın Verdiği Krediler

Yıllar	Krediler
1968	1.957 milyon TL.
1970	2.948
1972	5.813
1974	8.182
1976	16.892

Kaynak : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları

Bankanın verdiği krediler içinde, çizelge IV'den de görüleceği gibi sanayi en fazla gelişme gösteren sektördür. Sanayinin 1968 yılında % 29 olan toplam krediler içindeki payı 1976'ya kadar % 49'a yükselerek tüm kredilerin hemen hemen yarısına yaklaşmıştır.

Bu arada, çizelge IV'den Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizin bir yansıması da görülebilir. Döviz dayanan ithalat sektörü, 1976 yılında, döviz sıkıntısı nedeni ile büyük bir buzulma girmiştir. İthalat sektöründeki bu durgunluk, kredilere de yansımış, alınan kredi miktarı önceki yıllara oranla azalmıştır. Çizelge IV'den görüleceği gibi, ithalat sektörünün kullandığı kredi, 1968 den bu yana en düşük seviyeye inmiştir. Aynı durgunluk ih-

racat sektöründe de gözlemlenmektedir. 1971 yılında toplam kredilerin % 16'sını kullanan ihracatçılar, 1976'da % 8.5 ile yetinmişlerdir. İhracat ve ithalat sektörleri kredilerindeki bu azalmalara karşın iç ticaret kredilerinde 1971'den sonra yükselme gözlenmektedir.

Bankaca verilen kredilerin biraz daha detaylı bir dökümü, Türkiye sanayiinin yapısal bir bunalımı da ortaya koymaktadır. Çizelge V'den görüleceği gibi sanayi sektörü içinde en az krediyi yatırım malları sanayii almıştır.

ÇİZELGE IV

Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Yıllar	Sanayi	İhracat	İthalat	İç Ticaret	Diğerleri
1968	% 29.87	% 11.53	% 15.88	% 25.93	% 16.79
1969	30.22	12.72	13.95	28.30	15.71
1970	38.88	14.86	9.97	21.22	15.57
1971	40.58	16.14	8.10	19.43	15.75
1973	43.20	14.83	6.19	18.44	17.34
1976	49.01	8.49	5.71	21.25	15.54

Kaynak : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları

ÇİZELGE V

1976'DA VERİLEN KREDİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	Kredi Miktarı	%
Tarım, ormancılık, hayvancılık vb.	268.770 milyon TL.	1.59
Madencilik ve taşocakçılığı	129.381	0.77
Sanayi sektörü		
— Tüketim malları sanayii	: 3.051.847	
— Ara malları sanayii	: 4.143.990	
— Yatırım malları sanayii	: 1.083.519	
	8.279.356	49.01
Turizm	46.812	0.28
İhracat	1.434.551	8.49
İthalat	963.838	5.71
Bayındırlık ve enerji	2.000.147	11.84
İç ticaret	3.589.843	21.25
Diğerleri	179.385	1.06
TOPLAM	16.892.083	100.00

KAYNAK : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporu, 1976

Yerli sanayi, yabancı sermayenin güdümünde ve onun izin verdiği ölçüde geliştiği için, yatırım malları sanayi, sanayie ayrılan kredilerin sadece % 13'üncü kullanmıştır. Tüm sektörler içinde ise bu oran % 6.5 kadardır. Sanayi kesiminin ara ve tüketim malları sektörlerine daha fazla kredi verilmiştir; bunların içinde de tekstil sanayii ağır basmaktadır.

6. YATIRIMLAR

Bankanın 1972'de 167 milyon, 1975'le 327 milyon lira olan yatırımlarının toplamı 1977 sonunda 660 milyon liraya ulaşmıştır. Banka yatırımlarını, belirli sanayii dallarında yatırımlar yaparak mükerrer vergilerden (iki kez vergilenme) kurtulmak amacıyla kurduğu Endüstri Holding ile birlikte yürütmektedir. Endüstri Holding'in sermayesinin % 99.56'si bankaya aittir. Dolayısıyla bu şirketin yatırımlarına da Yapı ve Kredi Bankasının yatırımları gözüyle bakılabilir. İştirakler için

de bu iki koldan yapılan katılımların oranı oldukça yüksek olmaktadır. Örneğin Eternit Sanayisine banka % 29.7, Holding % 21.3 ile katılmışlardır. Bu toplam hisselerin yarısından fazlasını (% 51'i) göstermektedir. Tifdruk Basım Sanayisinde de Banka ve Holding toplam % 99 pay sahibidir. Ayrıca uluslararası finans kurumlarından biri olan Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ve Halk Sigorta'daki katılımları da çok yüksek orandadır.

Yabancı sermaye ile işbirliğine gelince : Bankanın iştirakleri içinde gördüğümüz Turyağ, Dyo, Fisk, Oyak - Renault, Bosch, Anadolu Cam Sanayii, Eternit Sanayii, Agro Merck, Türk Kablo, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ve Akdeniz Turistik Tesisleri büyük oranda yabancı sermayenin de katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Bu şirketlerdeki yabancı sermaye ağırlıkla Avrupa çıkışıdır. Bankanın Endüstri Holding ile birlikte yaptığı önemli yatırımlar Çizelge VI'da verilmiştir.

ÇİZELGE VI

YAPI VE KREDİ BANKASI VE ENDÜSTRİ HOLDİNG'İN TOPLAM % 5 VE ÜZERİNDE OLAN YATIRIMLAR

YATIRIMLAR :	Y.K.B.	E.H.	Toplam
1. Gıda Sanayii			
Turyağ	41.45	0.03	41.48
Vigi - Vize	25	—	25
Sun - Ova	11.43	—	11.43
2. Otomobil ve Motorlu Araçlar Yan Sanayii			
Döktaş	10.00	—	10.00
Fisk Lastikleri	10.00	—	10.00
Oyak - Renault	12.96	—	12.96
Robert Bosch	24.99	0.01	25.00
Üniroyal	0.03	10.00	10.03
3. Toprak Mahsulleri			
Çanakkale Çimento	33.57	10.00	43.57
Anadolu Cam	20	—	20
Eternit Sanayi	29.72	21.39	51.11
Mardin Asbest	10	—	10
4. Basım Sanayii			
Binbirdirek	96.90	1	97.90
Tifdruk	30	69.07	99.07

YATIRIMLAR :	Y.K.B.	E.H.	Toplam
5. Kimya Sanayii			
Agro - Merck	62.50	—	62.50
Dyo ve Sadolin	—	7.50	7.50
Bağfaş	—	5	5
6. Tekstil Sanayii			
Ak - Al	10	—	10
Kartaltepe	17.71	10.66	28.37
7. Elektronik Sanayii			
Aselsan	10	—	10
8. Ambalaj Sanayii			
Kaplamin	10	—	10
9. Kablo Sanayii			
Türkkablo	11	—	11
10. Bankacılık			
Uluslararası End. ve Tic. Bankası A.Ş.	36.41	—	36.41
11. Sigortacılık			
Halk Sigorta A.Ş.	70.00	4.97	74.97
12. Sanayi Finansmanı			
Endüstri Holding A.Ş.	99.76	—	99.76
Yatırımlar Holding A.Ş.	—	19.39	19.39
Yatırım Finansman A.Ş.	18.33	—	18.33
13. Bayındırlık			
Bayındırlık İşleri A.Ş.	93.50	5	98.50
14. Turizm			
Akdeniz Turistik Tesisleri A.Ş.	15	—	15

KAYNAK : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporu, 1976

Şimdi de bankanın iştiraklerinden bazılarını daha ayrıntılı olarak aktaralım.

Turyağ (Türkiye Yağ ve Mamülatı) A.Ş. : 1953 yılında Batı Alman, Persil Gessellschaft mbH şirketi ile birlikte kurulmuştur. Şirket sermayesinin 1976'da 190 milyon liraya yükseltilmesiyle Yapı ve Kredi Bankasının pay oranı % 49, Persil'in payı % 51 olmuştur.

Oyak - Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş. : Sermayesi 635 milyon liradır. Hisselerin % 44'ü Fransız firması Regie Nationale des Undesises Renault Societe General'm, % 42'si OYAK'm,

% 13'ü de Yapı ve Kredi Bankasıdır.

Robert Bosch Türk Motorlu Yan Sanayi A.Ş. : 1970 faaliyete geçen 40 milyon lira sermayeli bir şirkettir. Hisselerin % 60'ı Batı Alman Robert Bosch GmbH'ndir. Diğer hisseler Men gerler Yatırım Holding ve Yapı ve Kredi Bankasıdır.

Uniroyal Endüstri T.A.Ş. : 1961 yılında kurulmuştur. Sermayesi 150 milyon liradır. Ana şirket A.B.D'nin United States Rubber Company'dir. Diğer ortaklar Türkiye Smaı Kalkınma Bankası, Vehbi Koç, Etker Taylan, Hazım Kuyucak, Cihat İren ve Yapı ve Kredi Bankasıdır.

Çanakkale Çimento Sanayii A.Ş. : Sermayesi 250 milyon lira olan şirkete Yapı ve Kredi Bankasının iştiraki % 43,5'tir.

Anadolu Cam Sanayi : Sermayesi 350 milyon liradır. Şirketin yabancı ortakları uluslararası IFC ile Belçika şirketi Glaverbel S.A.'dir. Belçika şirketinin payı % 20'dir. Şirketin ikinci yerli ortağı Koç Holding'tir.

Eternit Sanayii A.Ş. : Karamürsel'de asbestli boru imalatı yapan şirketin sermayesi 80 milyon liraya çıkarılarak bankanın payı da yükseltilmiştir. Şirketin yabancı ortağı hisselerin % 30'una sahiptir.

Mardin Asbest Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş. : Sermayesi 50 milyon lira olan bu kuruluşa Yapı ve Kredi Bankası % 10 oranında iştirak etmiştir. Hissedarlar arasında Türkiye Sınai Kalkınma ve İller Bankaları da bulunmaktadır.

Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. : 1953 yılında Yapı ve Kredi Bankası tarafından kurulmuştur. Sermayesinin % 99 bankanıdır.

Agro Merch Zirai Mücadele İlaç Fabrikası Ltd. Şirketi : 1954 yılında Batı Alman E. Merck A.G. şirketiyle Yapı ve Kredi Bankası tarafından % 50'ser katılımı kurulmuştur. İlk yıllarda verimsiz olmasına rağmen daha sonra Alman şirketi ile teknik bilgi ve Know-how işbirliği artırılınca üretim, düzelmeye yoluna girmiştir. Daha sonra banka, hisselerin bir kısmını Alman şirketinden satın almıştır. Hisselerin tümünün satın alınması da beklenmektedir.

Dyo ve Sadolin Sentetik ve Selüloz Boya A.Ş. : 1963 yılında kurulan şirkete bankanın iştiraki % 7,5'tir. Şirket sermayesinin % 60'ı Yaşar Holding'e kalana da bir yabancı şirkete aittir.

Kaplamin Ambalaj Sanayii ve Ticaret Halk A.Ş. : Üzüm, incir gibi ihraç ürünleri için plastik ve kağıt karı-

şımı kompozit ambalaj malzemesi imal etmek üzere İzmir'de 25 milyon lira sermaye ile pilot şirket niteliğinde kurulan şirkete bankanın iştiraki % 10'dur. **Türkkablo A.O. :** 1963 yılında kurulan şirkete bankanın iştiraki % 11'dir. Etibank da ortaklar arasındadır. Yabancı ortaklar ise Oy Nokia (Finlandiya), Sukhold S.A. (İsviçre), Kaiser Alum. and Chem. Corp. (ABD) ve Ramid Pöytüniemi (Finlandiya)'dir. Yabancı ortakların toplam hisseleri % 60'm üzerindedir.

Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası : 1885 yılında Selanik Bankası adıyla kurulan bankaya Yapı ve Kredi Bankası % 34,61 oranında sahiptir. Kalan hisselerin tümü yabancıdır. Sermayesi 2,658.000'dir.

Endüstri Holding : Yukarıda da belirtildiği gibi, Yapı ve Kredi Bankası tarafından, vergi ödeme yükünü azaltmak için kurulmuştur. 1975 yılında 60 milyon lira olan sermayesi 1976'da 90 milyon liraya çıkarılmıştır. Holdingin sermayesinin yaklaşık tamamı bankaya aittir.

Yatırım Finansman A.Ş. : Sermaye piyasasının gelişmesi amacıyla kalkınma plan ve programınca da öngörülen ve Maliye Bakanlığınca teşvik edilen Yatırım Finansman A.Ş., 300 milyon lira sermaye ile, birçok özel bankanın iştirakiyle kurulmuştur. Yapı ve Kredi Bankasının hissesi % 18,33'tür.

Bayındırlık İşleri A.Ş. : Sermayesinin tamamına yakın kısmı bankanıdır. Türkiye içi ve dışında inşaat işleri yürütmektedir. Samsun'da Hasan Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santral İnşaatı, Suat Uğurlu barajı ve hidroelektrik santral inşaatı, ve Adana'da Aslantaş baraj ve hidroelektrik santral inşaatı bu şirketçe yapılmaktadır. Dışarıda ise Libya'da bazı liman inşaatlarını almıştır.

Akdeniz Turistik Tesisleri : 1973 yılında kurulan 45 milyon lira sermayeli tesislere, Transtürk Holding % 10,

Yapı ve Kredi Bankası da % 15 hisse ile katılmışlardır. Yabancı ortak, % 75 ile Fransız Le Clup Mediterranee S.A.'dir.

Bir kısmı hakkında kısa bilgiler verdiğimiz iştiraklerine de bakınca, bankanın niteliği daha iyi kavranabilmektedir. Banka hem uluslararası finans kurumları ile bütünleşerek, hem de yerli tekelci sermaye ile içiçe girerek Türkiye'nin dışa bağımlı yapısını sağlamlaştırmaktadır.

NOTLAR

- 1) Türkiye Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma Eğilimleri, TİB Aylık Bülteni No: 24

- 2) Hürriyet Gazetesi, Yapı ve Kredi Bankası 29. Yıl İlavesi 9 Eylül 1973
- 3) F. Ergin, M.O. Produktivite Kurumu Bankacılık Semineri, s. 82
- 4) Bu ve bundan sonraki istatistiki veriler Yapı ve Kredi Bankası'nın Yıllık Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.
- 5) Dışardan bakıldığında yerli tekelci sermayenin iç çelişkileri gibi görünen bu pazar paylaşım mücadelesi, özünde emperyalist sistem içi çelişkilerin Türkiye düzeyinde bir yansımasıdır. Yerli tekelci sermayenin her iki kesiminin birbirinden farklı emperyalist metropollerle ve çokuluslu tekellerle bütünleştikleri gözönüne alınırsa, durum somutlaşmış olur.

MEVCUT EĞİTİM DİZİLERİ

- No. : 10 Ekonomik Demokratik Mücadele
No. : 11 Toplu Sözleşmeler
No. : 12 Enerji Sorunu ve Devlet (Çıkacak)

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI ve MÜCADELELERİ TARİHİ 336 Sayfa 20,— TL.

— Bugün işçi sınıfının ekonomik - demokratik mücadelesi hangi düzeydedir? / Hangi mirasları devralarak bugünkü düzeye gelmiştir? / Ne zamanlar, nerelerde, ne tür eylemler olmuştur? / Politik, ideolojik, Ekonomik - demokratik mücadele / Çalışma ve Yaşama koşulları / Ücretler / Yasarlar / Örgütlenme / Sözleşmeler / geçmişten 1923'e kadar / 1923 - 1946 dönemi / 1946 - 1964 dönemi / 1963 - 1971 dönemi / 1971 yılından günümüze kadar.

GÖN :

Tüm İktisatçılar Birliği
Aylık Bülteni

Karanfil Sok. 14/10
Kızılay - ANKARA

Fiyatı : 5 TL.